

Skönheten och odjuren.

Sveriges nya miljonprogram

Publicerad 2012-04-30 08:04

Av Maciej Zaremba Dagens Nyheter



I Stockholm är skyddszonen mot hänsynslösa hyggen tre mil från staden. I skogslänen är det fem meter från husknuten. *Foto: Thomas Karlsson*

Här är en bild av vår tids största kulturomvandling. ”Jag kan inte tänka mig en fråga som kunde angå fler i Sveriges land.” Det skriver i dag Maciej Zaremba i första delen av sitt reportage om den svenska skogens öde.

Den riktiga svenska skogen finns snart inte kvar. Med start i dag visar DN:s Maciej Zaremba på de absurda konsekvenserna av en oåterkallelig förändring av kulturlandskapet – hur skogen vi ärvde har blivit en vedfabrik.

Kanske var det hunden som skällde. När Hans Åfeldt tittade ut genom köksfönstret såg han en man vid tomtgränsen. Mannen var klädd i grönt och under jackan hade han en rulle med rödgula band som han knöt runt trädstammarna. ”Stora Enso” stod det på snitslarna. Det var så Hans Åfeldt fick reda på att skogen för vars skull han flyttade till Storfors sex år tidigare, skulle huggas ned. När skulle det ske? Den grönklädde visste inte riktigt. Om några veckor kanske, eller först till jul.

Detta var strax före midsommar. Från den dagen och i sex månader framöver lärde sig Hans Åfeldt och hans grannar allt som är värt att veta om svensk skogspolitik. De vann många insikter, förvisso. Men framför allt fick de sig en läxa.

”**Vår skog**”, sade Åfeldt och grannarna om tallarna utanför sina fönster. De visste förstås att marken ägdes av någon annan. Men de uttryckte sig som de stockholmare som talar om ”vår stad”, fastän de inte äger husen. Och de trodde, liksom folk i städerna, att de hade en viss rätt till sin livsmiljö. Det var ju dit man gick på morgonpromenad, dit lärarna tog med sig barnen för naturkunskap. Denna lilla skog (lite drygt Humlegården) var noga räknat en del av samhället: utsikten från skolfönstret, inramningen till badet och campingplatsen och Inlandsbanans hållplats. Den var, kort sagt, kultur och trolsk: höga tallar och granar, marken täckt av mossor, små raviner i sluttning mot Mögsjön.

Det finns en rad rättsbegrepp för sådana kvaliteter i miljöbalken och i skogsvårdslagens paragraf 30: "tätortsnära", "hänsyn", "landskapsbilden" Och det finns ett annat: "skyddszon". Det var det första Åfeldt och grannarna slog upp och fyndet fyllde dem med tillförsikt. Det var helt klart att något misstag måste ha begåtts.

Sju månader senare är utsikten från deras fönster mest lik slagfälten vid Verdun: meterlånga stumpar som sticker upp bland bråten där det varit skogsdunkla stigar, här och var ett ensamt träd, i övrigt ödslighet. I sommar skall detta välkomna tyskar och holländare på Inlandsbanan som Storfors turistbyrå lockat med "örörd natur".

Under dessa sju månader hade Åfeldt, i spetsen för sina grannar och med stöd från hembygdsföreningen, Företagarna i Storfors, Jaktskytteklubben, pensionärerna med flera bestormat i tur och ordning: Skogsstyrelsen, förvaltningsrätten, länsstyrelsen, Naturvårdsverket, Stora Enso som förvaltar skogen, Bergvik Skog AB som äger den, sin egen kommun, justitie-, miljö- och landsbygdsministern. De gick ända upp till statsministern, för de ville inte tro att de besked de fått på vägen kunde vara rätt.

Jag skall längre fram berätta i detalj vad de fick för besked där i Värmland, för jag kan inte tänka mig en fråga som kunde angå fler i Sveriges land.

Medan vi tvistar om anslagen till teatern fullbordas en något större kulturreform därute. Och i motsats till det mesta som politiker hittar på är den oåterkallelig. Sverige ömsar landskap.

För sextio år sedan fruktade poeten och botanikern Sten Selander att svenskarna inte längre skulle komma att finna de miljöer som folkvisorna sjunger om. Storskogar, lundar, hagar...

Hans Åfeldt och hans grannar är inte unga längre, så de slipper se detta något som Stora Enso skall plantera utanför deras fönster. Men det finns redan, på hälften av Sveriges yta: fyrkanterna av likgamla träd av samma sort i räta rader, oftast gran. Där det förr varit äng är virkesåker. Där det nyss varit skog är det också virkesåker. Inte sedan Gustav Vasa har det stått så många trädstammar i Sverige – och så litet skog.

Det är det som är Reformen. Skogslandskapet undergår samma sorts förvandling som städerna på 60-talet. Miljonprogrammet fortsätter i naturen.

Det kan hända att för somliga framstår denna reform som något gott. Det finns människor hos vilka gamla träd väcker hemliga aggressioner. Just nu pågår en bisarr strid om den undersköna jätteboken på Katedralskolans gård i Lund. Den är litet skröplig efter 175 år och måste därför sågas ned, har stadens trädvårdare bestämt. För tänk om någon kryper under och får en kvist i skallen ...

Utan tvekan är den moderna svenska skogen ett framsteg ur såväl trygghets- som ur renlighetssynpunkt. Där multnar ingen ved bland ohygienisk mossa, där strövar den allergiske trygg för björken och konvaljen. Barnvänligt är det, liten risk för lille William att snubbla över murken stam, tugga i sig okänd svamp eller gå vilse. Det är sällan längre än 300 meter till körbar väg. Och den som söker stillhet lär inte bli lottlös. Varken hackspetten eller lövsångaren väsnas i plantagerna.

I den moderna skogen behöver inte modern ungdom känna sig otrygg. Där är beståndet lika ålderssäkrat som matställena på Södermalm. Här tindrar tio hektar sammanhållen dagisgrupp. Där, avskilda av en rak linje, tonåringarna, i lika dräkter, vänder ryggen mot Club 33. Och ett stycke längre bort står en yta 70+, mogna för slutavverkning.

Här upphör dock likheten, ty medan människor tillåts leva olika länge, skördas träden i den moderna skogen i sin levnads mitt. Det är det mest omvälvande med den kulturreformen. I alla

tider har människan sett det gamla trädet som en förbindelse med förfäderna, eller rent av med världssalltet. Snart är detta svärmeri ett privilegium för flanören i en stadspark. Ute i skogslänen är de flesta träden redan yngre än människorna, ty där har det krokiga, ålderstigna och avvikande ingen rätt att finnas till. (Utom i fjälltrakterna och i några mikroskopiska reservat.)

Tre vuxna män kunde knappt famna den stora tall i Skrälldalen i Hälsingland som de efter stora möda fällde 1890. Hundra år senare finns det knappt ett sågverk i Sverige som är berett på grövre stockar än vad ett barn kan famna. Så den dagen är inte långt borta då en värmlänning får maka sig till Skogskyrkogården i Stockholm för att få röra vid en tall gammal nog att minnas hans farfar. (T-banans gröna linje mot Farsta strand.)

Detta är ingen vågad gissning, det är fakta. Inte ens Sveriges Nationalatlas räknar med ”skog” längre, påpekar Kerstin Ekman. Det heter ”skogsbruk”. Prognosen för skogsbruket, i samma atlas: Om femtio år kommer det mesta av furorna söder om Dalälven att ersättas av granplantage och nästan samma gäller för lövträden i Skåne. Och vad gör det? undrar någon. Det vet vi faktiskt inte. Inget landskap är oföränderligt. Men det har nog inte inträffat tidigare att en kultur på tre generationer ersatt den natur som varit dess källåder under ett millennium – med en vedfabrik.

Jag kan ha fel förstås, men skall jag nämna en vändpunkt i modern svensk historia, en sådan dag då något rämnat, blir det majnatten 1971. I två decennier har stockholmarna accepterat att man rivit hus som varit en prydnad för varje metropol. (I dag får man betala en dagslön för ett dörrhandtag från dessa kåkar.) Visst knotades det en del, men inte mera. Och så plötsligt, tretton almar som stod i vägen för en, märk väl, KOLLEKTIV trafik. En enkel match, kunde man tycka. Ett statsbärande parti med Olof Palme i släptåget på ena sidan, ett hundratal okammade trädkramare på den andra. Men det var inte de som klängde i trädkronorna som skrev historia. Det var de slipsklädda nedanför, som kommit till undsättning. Från bankerna i närheten, av allt att döma. Det kan inte uteslutas att någon friherrinna fick en polisbatong i ryggen denna natt.

Ja, det var ett nytt läge. Överklass i plötsligt samförstånd med skäggig vänster. Kring vad? Kring tretton gamla träd.

Se där, det var något med svenskar som välfärdsmakarna råkat glömma bort. Man hade sjungit Taube på partifesterna, men missade kanske de djupare stråken? För nu skällde samme Taube dem för barbarer. Det var starka ord, och otacksamma, från en som fått folkpension och kunde få färdtjänst. Hjälp, vad är det som händer?

Det är tiden som vänder. Almstriden var det första nederlaget för en idé om välfärd som förutsätter att allt som människan värdesätter kan fångas i tabeller. Inkomst, avstånd till vårdcentralen, förvärvsavdraget och pollenhalten. Det är viktiga saker, inte tu tal om det. Men i den kalkylen var almarna i Kungsträdgården i bästa fall fem lass spisved som stod i vägen för utvecklingen.

Jag drar upp almstriden för att jag inte tror att det var av en slump att det blev träd och inte något rivningshotat hus som fick de välkammade att slåss mot polisen. En sönderbombad stad kan återskapas. Det är inte grävskopan eller dynamiten som åstadkommer de djupaste såren. Det är motorsågen.

Det måste vara ett tidens tecken att förlagen pumpar ut böcker om förlorade skogar. Jag hade i deras efterföljd kunnat påminna om att utom gudar drar ingenting på jorden till sig sådana emotioner som gamla träd. Eller har en viktigare plats i människans sökande efter sin bestämelse. Jag hade kunnat åberopa Bibeln och legenderna, från Gilgamesh till Kalevala, eller påminna om att ganska nyligen sonades nedhuggen ek med samma bot som dråp på en smålänning. Eller citera sida upp och ned av svensk lyrik:

Någon andemakt, någon hemlig makt
har i trädets gömda rötter sin vilja lagt.

Det var Karin Boye. Men Hollywood (också ett namn!) har gjort det nästan lika bra. Det är värt begrundan att historiens mest sedda film inte handlar om olycklig kärlek eller ens om Jesus. Den berättar om det oförlåtliga i att fälla ett mycket gammalt träd för att det kanske finns gull därunder. Jag har märkt att somliga i publiken är missnöjda med slutet. De hade helst sett trädmördarna lida en mera pinlig död. Det rapporteras att hos en hel del amerikaner väckte den skogliga skönheten i "Avatar" en otröstlig saknad. Det finns terapier för personer med PADS (Post Avatar depression syndrome), som inte står ut med att leva utestängda från planeten Pandoras djungel.

"Bestialiskt mord", skriver en kollega i denna tidning om de förgiftade pilarna vid Norr Mälarstrand. Jag noterar att detta förmänskligande av trädets sällan kommer djur till godo, inte ens de hotade arterna.

"Må skarven slå ned hos dig – en träckande, stinkande, skrånande förbannelse! Hämd i tusental över dig! Fördömelse från trädskronorna! Må taket på din sommarstuga på skäret ruttna under tyngden av skarvarnas spillning och falla ihop över teven och soffan. Nu skall du få din sista tirad om naturen nedkörd i halsen som ett rostigt strömmingshalster och din sista förnumstighet om fritidsytor ska vi skala ned som skarvens boträd till gråa skelett av ord utan mening. Fästingarna skall suga dig och med rödlågande inflammationsringar och med bakterieanfall på hjärnan ska de berätta för dig vad natur är!"

Adressaten till dessa rader, skrivna 2007, är en kommunalpolitiker som trodde sig göra en välgärning med att förvandla ett stycke naturskog till motorcykelbana. Så att ungdomen kom ut i det fria.

Det anmärkningsvärda, förutom raseriet, är hämnarens sakkunskap. En fransk akademiledamot skulle knappast skriva på det sättet. Förmodligen vet han inte ens vad skarv är för slags fågel. Men varannan svensk diktare är en amatörbiolog av rang. Det säger något om naturens ställning som en spegel för människan i vår kultur. Eller rent av något mer än bara spegel? Författaren till utbrottet ovan heter Ekman, Kerstin var förnamnet. Tömde man biblioteken på författare med träd i namnet, bleve inte många kvar.

När folk på 1700-talet fick välja namnen själva döpte sig tyskar och briter efter färger eller yrken. De blev Brown och Smith och Müller. Svenskar döpte sig till träd. Helst något med lind eller lund, björk, alm ... Ja, lövträd. Det susar av trädskronor i telefonkatalogen, men det är svunna skogar, fantomsmärtan efter de landskap Sten Selander såg försvinna.

Det är bara svenskar, finländare och japaner som på det sättet försöker smälta in i bland träden, upplyser folklivsforskaren Bengt af Klintberg. I dessa länder spelar också skogen en central roll i kulturen, liksom i vardagen. När vi tillfrågas om hur vi vill bo säger vi "ogenerat läge", vilket betyder många träd, få människor, upplyser mäklarna. Det är inte närheten till te-ater, sjukhus eller ens gymmet som efterfrågas i första hand utan "möjligheter till promenader i skog och mark". Och skall man tro kontaktannonserna är det efter sex ("mysiga hemmakvällar") vandring i nämnd miljö som vi helst vill idka med henne/honom/hen. Och vi gör det! Var tredje svensk, minst en gång i veckan, meddelar Statistiska centralbyrån. Jag läser att originalmelodin till "Du gamla du fria" är en folkvisa från Västmanland som börjar:

Så rider jag mig genom sjumilaskog,
me 'n andra så söteligen sova ...

Det sägs att det är farligt att tala om sådant som folksjäl. Men jag som invandrat från ett åkerland (Polen betyder fält) inser snart att det susar mycket mera av trädskronor i svenskens själ än i min egen. Vi från avskogade länder minns skogsdungen som råkade finnas i närheten som ett undantag,

ett gömställe.

För grekiskfödde Theodor Kallifatides till exempel, var ”skog” närmast synonymt med tonårstrånad. Det var där ungdomar i hans by stämde möte. Hans bild av svenskar som ett sexuellt frigjort folk förstärktes därför av deras ständiga tal om skogsutflykter. Men när en arbetskamrat i det nya landet föreslog en skogspromenad på lunchen, tyckte Kallifatides att det gick väl långt. OK för den svenska synden. Men på lunchen?

”Hela den svenska kulturen är inbäddad i storskogen som ett nybygge. Det doftar barr och pors om oss alla”, skrev litteraturhistorikern Fredrik Böök år 1924. Nästan hundra år senare skriver en författare av ett helt annat sinnelag, Joycetolkaren Erik Andersson (å propos Kerstin Ekmans ”Herrarna i skogen”) att om språket är det som fransk kultur håller heligast, så är det jorden för ryssarna och för svenskarna – skogen. ”Vi sökte skogen och han var vi.”

Det var vackert sagt, som så ofta när svensk diktare får träd i sinnet. Jag gissar att på varje kvinnligt föremål för lyrisk trånad går det två björkar, en lind och ett par tunnland blandskog. När vi går i skogen, går vi kanske upp i den.

O dessa mörka skogar inom oss där jättarna slumrar
Det som vi kallar själen
är bara en vandrande solreflex
under träden
En uthuggning
dit det snedställda ljuset når

Det var Werner Aspenström. Men också enklaste uttryck som ”dra åt skogen!” (det vill säga åt helvetet, obegripligt på de flesta språk) antyder att skogen intar en metafysisk plats i svenskens sinne. Där finns både paradiset och det andra stället. Den står för frihet och dödsbringande förtrollning, där blir man förlorad eller frälst, där ruvar den farliga kvinnligheten, där växer svärmodet och hänförelsen. ”Gud är inte död, men har flyttat från kyrkan till skogen”, noterade psykiatrikern Nils Uddenberg häromåret.

För somliga har han kanske alltid funnits där? Idéhistorikern Sverker Sörlin har noterat att till och med maskindyrkaren Artur Lundkvist tillber träden:

Finns det ännu hopp för träden då finns det även hopp för människan, om människan som sin egen gud inte förnekar träden som gudar.

Men då antar jag att det spelar roll att de skogar som inspirerat katedralbyggarna numera mest liknar ett parkeringsgarage. Trångt mellan pelarna och lågt i tak. Det blir en annan sorts andakt. Jag uppehåller mig vid detta för att underbygga mitt ärende och förklara varför jag tänker dra i väg med läsaren till Kvikkjokk, Vuollerim och Storfors, till Hedekas och Arjeplog. Och till och med till Europas sista urskog, allt i akt och mening att begripa den maktlösa vrede som sällan märks i Stockholm men som möter reportern i skogsbygden, det vill säga i Sverige.

Det var i Storfors vi började. Hans Åfeldt står bland kvarlevorna av sin skog.

Trädskördaren har tagit paus. Det har snöat, skymningen släcker färgerna, nu ser det än mera spöklikt ut, som på de svartvita arkivbilderna från slagfälten. Jag har försökt intervjua Åfeldts granne, men valde att avbryta. Kanske för att jag aldrig vetat vad man frågar i ett sorgehus. Eller så var det mannens spända käkar och något i hans blick som tycktes göra mig medskyldig till förödelsen. Han är lärare. I trettio år har skogsplätten utanför varit skolbarnens biologiska och orientararbana.

Det var som sagt för denna skogs skull som Åfeldt flyttade hit från Örebro för sex år sedan. ”Jag blev rent salig varje morgon när jag öppnade dörren. Folk som kom på besök blev helt hänfödda.

Men konsulenterna från Skogsstyrelsen som kom hit tyckte som skogsbolaget. Det var en värdelös produktionsskog, sade de, med låga naturvärden, särskilt som det är kalhyggen runtomkring.”

Hans Åfeldt säger att skogen blivit en klassfråga. ”Det är vi i skogsläna som är underklassen. Stadsborna får ha sin skog i fred.” Det tar ett tag innan jag inser att det som låter som en paradox är en bisarr realitet.

Stockholmaren kan ta cykeln till en trolldal och vandra där i timmar utan att stöta på en väg. I det skogigaste bland landskapen kan Hans Åfeldt inte knalla i en kvart bland virkesåkrarna utan att hamna på kalhyggen. I Stockholm är skyddszonen mot hänsynslösa hyggen tre mil från staden. I Storfors är det fem meter från husknuten. Kanske är det förklaringen till att stadsborna är de sista att uppfatta förvandlingen av landskapet.

Hur gick det till när landsbygden blev naturvårdens underklass? Man står där i rishögarna, betraktar uppvisningen i brutalitet och känner sig förflyttad till 70-talet.

Eller ännu längre, till baggböleriets tid. Det ogenerade maktspråket, arrogansen. Åfeldt och grannarna fick skriva flera gånger för att ens få en reaktion från bolaget och myndigheten. De åberopade lagar, ministerord, utredningar, bifogade kartor och namnlistor. Svaren de fick var korta och nedlåtande ”Vi har mottagit era synpunkter...föranleder inte...”

Hans Åfeldt har aldrig känt sig så vanmäktig och så förödmjukad. Både bolaget och myndigheten lät förstå att han var lite löjlig, kanske en rättshaverist, som larmade om skönhetsvärden där det bara växte ved. Och trodde att han kunde vinna! Han visar mig ett brev från Bergvik skog. Bolaget besvarar ingen av hans frågor, men upplyser att ett kalhygge efter några år ”kan vara väl så tilltalande för en naturälskare”. Han glömmer inte mannen från Stora Enso som räknade trattkantarellerna. Åfeldt trodde att det var till fördel för saken. Det var det inte. Att svampen stod där indikerade att skogen inte var så välbesökt som Åfeldt hävdade, fick han höra. Då var den inte heller särskilt välbehövlig.

Men värst av allt var upptäckten att alla hans mödor var bortkastade på förhand. Redan i somras, när han skrev sina första brev, var detta kalhygge villkorslöst godkänt av Skogsstyrelsen, utan att någon tjänsteman kastat en blick på skogen. Och det beslutet kunde inte överklagas.

Hursa? Myndigheten hjälper skogsbolaget att kringgå den enda lag som skyddar skogslandskapet? Ja, det är Hans Åfeldts erfarenhet, dokumenterad i flera tjocka pärmar. Han hoppas att DN skall berätta vad han funnit, så att inte andra gör om hans misstag. Som var att tro att vi har något som helst rättsligt skydd för skogen för människornas skull.

Man kan numera inte handla mjölk (eller ens torra sig i arselet) utan att bli försäkrad om skogsindustrins miljöansvar. Skogen av vilken den här servetten-toarullen-brevpapperet gjordes har brukats och avverkats under hänsyn till människa och natur, intygar Svanen eller FSC-märket på förpackningen. Också produkterna från Bergvik Skog och Stora Enso bär dessa tröstande symboler.

På hyggets tredje dag stod några praktfulla träd närmast husen kvar. Bland dem en väldig gran, 270 centimeter i omkrets, troligen ett av Storfors äldsta vittnen. Då har bolaget ändrat sig i sista stund? Nej, inte alls, trädet är bara för mäktigt för skördaren, måste tas ned för hand, upplyser maskinisten. Jag förstår, så här grovt virke är förstås extra begärligt? ”Nej, den här vill inget sågverk ta. Den står så nära huset att den är säkert full med spik efter fågelholkar.” Så vad blir det av den? ”Massa, papper eller kanske blöjor.”

Maciej Zaremba

Lagen är en rökridå

Publicerad 2012-05-01 06:38



Hans Åfeldt och hans grannar trodde inte att det fanns något myndighetsbeslut som inte kunde överklagas. De hade fel. *Foto: Thomas Karlsson*

När skog ska huggas upphör Miljöbalken att gälla, liksom några av rättssamhällets principer. Inga beslut behöver fattas – och de som fattas kan inte överklagas. Maciej Zaremba följer en människas kamp mot skogsbyråkratins eget moment 22.

Den turist från Hamburg som lockats till Norrland med löften om att få paddla i ”örörd natur” gör bäst i att medtaga en potta i kanoten. Ty tvingas han i land kan han upptäcka att den skog som kantar älven är fem meter djup. Bortom kulissen ligger ett slagfält. Stubbar, trädstumpar, vattenfyllda hjulspår, kanhända ett bortglömt oljefat. Också en sevärdhet förvisso. Sådana platser finns inte vid tyska vattendrag.

Ett sätt att slippa bli besviken är att studera satellitbilderna inför resan. Men de är inte alltid aktuella. Den skog i Bergslagen som från rymden ser ut att inrama campingplatsen Badsta vid sjön Mögen i Storfors finns till exempel inte längre.

De gjorde allt de kunde, Hans Åfeldt och hans grannar, utom att ställa sig i vägen för skogsmaskinerna. In i det sista ville de inte tro att det var lagligt att hugga ned trollskogen intill samhället, ända fram till deras hus och Inlandsbanans hållplats. Det första de slog upp var skogsvårdslagens paragraf 30 samt medföljande föreskrifter. Där stod det:

”Skyddszoner med träd och buskar ska lämnas kvar mot skogliga impediment, utmed hav, sjöar, vattendrag och öppen jordbruksmark samt vid bebyggelse i sådan utsträckning som behövs av hänsyn till växt- och djurlivet, kulturmiljön och landskapsbilden”, och vidare att ”hyggens storlek och form skall anpassas till natur- och kulturmiljön”, samt att ”skador på mark och vatten skall undvikas”.

Dessa få meningar är de enda som kan åberopas av den som vill vårda skogen som människans miljö: jägarens och filosofens, fågelskådarens och poetens, svamplockarens, målarens och flanörens skog. Skogen som barnens lekplats, utsikten från fönstret och som Sveriges turistiska potential. Somligt av detta kan också en ekonom värdera.

Troligen finns inte något annat stycke av så förtätad dignitet i lagboken. Följderna av hur det tolkas syns från satellit. Så lämpligen borde det heta "Landskapslagen".

Ingen vet bättre än Hans Åfeldt och hans grannar vad den betyder i praktiken. Så låt oss lära vad de lärt, i samma ordning som de själva. Välkommen till "Orientering i Skogsriket" en snabbkurs i landskapsvård, sponsrad av Stora Enso, Bergvik Skog AB och Skogsstyrelsen.

Hur får vi reda på att någon vill hugga ned skogen där vi bor? Åfeldt i Storfors råkar se en grönkädd man fästa färgband runt stammarna. Så rätt svar är: av en slump. Skogsägaren har ingen skyldighet att informera de berörda. Lärdom: Bor du granne med Bergvik Skog AB, skaffa vakthund.

Var skall medborgaren protestera? Varje avverkning större än en fotbollsplan måste anmälas till Skogsstyrelsen (SKS). Där skall framgå om det finns något skyddsvärt i närheten: bebyggelse, vattendrag, tjädrar, gamla stigar. Hans Åfeldt begär att få en kopia av detta papper och blir genast på bättre humör. Där ser man, Bergvik Skog har inte kryssat i ruta E4:25: "bebyggelse", inte heller i E2:13, fast det går en vandringsled genom skogen. Bolaget har fått tillståndet på oriktig grund! Dessvärre blir Hans Åfeldts glädje kort. Skogsstyrelsen meddelar att det inte spelar någon roll huruvida skogsbolaget underlåtit att kryssa i någon ruta. Ett givet tillstånd till kalhygge kan inte tas tillbaka.

Det där kan Hans Åfeldt aldrig tro på. Han är själv byråkrat (inom skolvärlden) och vet med sig att det beslut finns inte som ej kan överklagas. I synnerhet om det fattats på felaktiga grunder. Alltså klagar han hos förvaltningsrätten i Karlstad. Skogsstyrelsens tillstånd, menar Åfeldt, strider mot miljöbalken:

3 kap 6 par: Mark och vattenområden samt fysisk miljö i övrigt som har betydelse från allmän synpunkt på grund av dess naturvärden eller kulturvärden eller med hänsyn till friluftslivet skall så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada natur- eller kulturmiljön. Behovet av grönområden i tätorter och i närheten av tätorter skall särskilt beaktas."

Efter tre veckor får Åfeldt ett besked från förvaltningsrätten. Han säger till mig att han fick svindel när han läste papperet. Härmed är också läsaren varnad.

Domstolen i Karlstad avvisar Åfeldts klagan. Om jag får översätta till vanlig svenska: Sorry, medborgare, vi kan inget göra. Vi är bakbundna av två regler. Den första säger att miljöbalken upphör att gälla när skog skall huggas ned. Den andra säger att Skogsstyrelsens tillstånd för avverkning inte kan överklagas – eftersom de saknar underskrift.

Begripligt? Låt oss först åskådliggöra vad den första regeln innebär.

"Naturskyddsområde", stod det på en skylt i Rödåborg, nära Baggböle, väster om Umeå. Unik miljö, kunde man läsa. Inte en kvist får vandraren bryta. Plockar man en blåsippan får man böter. Den 20 maj 2010 ser byborna hur en skogsmaskin kör omkull skylten och börjar tugga i sig sipporna och skogen. De larmar myndigheterna förstas. Miljöbrott å färde!

Men det blir inga blåljus. Folk i Rödåborg får höra att skogsägaren har rätten på sin sida. Naturvårdsverket, som satt upp skylten, upplyser en häpen allmänhet om att naturhänsyn gäller bara för människor, inte för skogsmaskiner. Bokstavligen: går någon civilist efter skördaren och plockar en blåsippan som hjulen missat, begår han brott.

Hans Åfeldt fick som sagt yrsel. Nu hoppas han att DN skall belysa absurditeterna i detalj, för han blir inte trodd när han berättar. Inte undra på. Lagkonstruktionen är så lömsk att det faktiskt är omöjligt för en medborgare att fatta vad som gäller. Självt fick jag ta hjälp av en erfaren miljödomare.

Vill någon byta ut ett fönster på en sjöbod kan saken hamna i miljödomstolen. Som kan förbjuda de nya gluggarna. De kanske stör "helhetsintrycket av landskapsbilden". Men vill någon hugga ned alla träden vid samma strand, har domstolen ingen talan.

Gäller miljöbalken inte skogen? Jo, det gör den. Varken turisten eller den som äger marken får skräpa ned, köra sönder bäckar eller förstöra något fridlyst. Då blir det miljöbrott, böter, kanske fängelse. Men det finns ett undantag. I samma ögonblick som Skogsstyrelsen mottagit ett brev från markägaren "jag tänker avverka denna skog" händer något egendomligt. Miljöbalken upphör att gälla för hans del. Den gäller fortfarande alla andra – men inte den som hugger skog. För honom gäller skogsvårdslagen. Och då blir, som vi skall se, nästan vad som helst tillåtet.

Denna manöver är omöjlig för medborgaren att upptäcka. Dess enda spår i lagboken är ett tomrum: att det i skogsvårdslagen inte står att miljöhänsyn gäller också för skogsbruket. Tomrummets följder i landskapet är desto synligare. I siffror: vart tredje kalhygge vore åtalbart om de regler som gäller för Hans Åfeldt också gällde för Bergvik Skog.

Vad är det för logik som gör skogsägarna till ett frälse? "Det finns ingen logik", säger Peggy Lerman, en gång miljödomare och författare till "Landskap i svensk rätt". Värre än så, det finns inte heller någon ursäkt eller ens förklaring. Visst är det stötande för rättskänslan. Hon förstår att folk går i taket när de upptäcker hur det ligger till. "Man måste ha mycket starka skäl för att göra ett avsteg från principen om att alla är lika inför lagen. Men riksdagen har inte redovisat några som helst motiv för varför skogsbruket skall vara undantaget från miljöansvar."

Peggy Lerman vill uppmuntra DN att gå till botten med skogslagarna. Då blir det kanske en förändring. Hon tror inte att ens riksdagsmännen är medvetna om vilket moras de ställt till med.

När nu miljölagen flytt fältet, varför kunde Hans Åfeldt inte heller överklaga tillståndet till avverkning enligt skogsvårdslagen? "Skyddszoner med träd och buskar skall lämnas ..."

Kanske därför att Skogsstyrelsen inte är som andra myndigheter. Exempelvis har man sett till att bara ett tillstånd på 10 000 skall kunna överklagas. Hur det gick till? Låt mig ta trafiken som exempel.

Antag att vi avskaffar parkeringsskyltarna. I stället gäller allmän regel: Fordon skall parkeras hänsynsfullt. Innan bilisten ger sig av måste han dock sms:a trafikkontoret om sin avsikt. "Hej, jag skall på semester nästa vecka, tänker lämna bilen vid Centralen. Gul Volvo. Reg nr ... Hej då." Nu gäller det för trafikkontoret att före måndagen få i väg ett brev med enskilt stoppförbud för denna kärra på just den platsen. Hinner man inte eller ids man inte, går bilisten fri.

Jag raljerar inte. Det var en hög tjänsteman på Skogsstyrelsen som drog den parallellen. Han verkade inte riktigt glad i lagen. Som alltså säger (paragraf 14) att skogsägaren skall anmäla sina avverkningsplaner. Om styrelsen inom sex veckor inte meddelar vad som gäller för just den skogen (träden mot älven och samhället skall du spara, du må icke köra sönder stigen, ge fan i jätteaspen) är skogsägaren fri att göra som han vill. Ingen kan klandra honom efteråt.

Man kan uttrycka det rakare: lagen behöver följas endast då Skogsstyrelsen på en direkt fråga "gäller miljöhänsyn också mig och i så fall hur?" skriftligen och detaljerat intygar att så är fallet. Avsaknad av svar gäller för "gör som ni behagar".

Hur ofta händer det? För jämförelsens skull: År 2010 hanterade kommunala myndigheter cirka 14.000 ansökningar om bygglov. Jag gissar att rätt många av de sökande fick någon anmärkning

att rätta sig efter. Under samma år inkom cirka 67.000 anmälningar om avverkning till Skogsstyrelsen. Åtta av dem, kring 0,1 promille, villkorades av myndigheten med krav på hänsyn till människa eller landskap. Vilket ändå var ett framsteg. År 2006 var siffran noll. Det året kunde ingen skogsägare bryta mot lagen, hur han än bar sig åt.

Det tog Hans Åfeldt och grannarna två månader att inse att lagen som de åberopade var en rökråd. Chansen för att Skogsstyrelsen skulle kräva några som helst hänsyn av skogsägaren var en på 10.000. Vilket betyder att skogsägarna per automatik får fria händer. Bokstavligen. ”Detta är ett automatiskt svar från SKS:s tjänst eAvverka. Vi har 2011-07-18 mottagit er anmälan”, hälsade myndigheten till Stora Enso/Bergvik Skog. Och då ingen verklig eller elektronisk tjänsteman hördes av på sex veckor, var det beviljat.

Inte bara beviljat – också bortom överklagan. Det är det mest fantastiska med Skogsstyrelsens beslut. De både finns och inte finns. De finns på riktigt för skogsägaren: han får frisedel att avverka. Men vill någon överklaga, finns de inte. Vi har inte undertecknat något, påpekar styrelsen, det finns inget beslut, bara ett kvitto från automaten, därefter tystnad i sex veckor. Tystnad kan inte överklagas.

Låt oss inse vad det innebär. Om hela Skogsstyrelsen lade sig sjuk under ett år, men lät datorerna vara på, skulle samtliga hyggen få godkänt för visad hänsyn till människa och landskap. Och bortom överklagan.

När rätten svikit får man ta till opinionen. Åfeldt och grannarna mobiliserar jägarna, pensionärerna, hembygdsföreningen, företagare med flera för ”Intresseföreningen Storfors Badsta friluftsområde”. Man bönar hos länsstyrelsen om ett naturreservat. Det har länsstyrelsen rätt att ordna, mot ersättning till skogsbolaget. Men staten svarar att skogsplätten är för fattig på biologisk mångfald och dessutom väldigt liten

... Hjälp, det är just för att den är liten, omgiven av kalhyggen och virkesåkrar, som man vill ha den kvar!

Återstår att med mössan i hand be skogsägaren om förbarmande. Bergvik Skog AB är arvtagare till Billerud och Korsnäs, till Uddeholm, längre tillbaka till greve Löwenhielm (den dummaste karlen i Värmland, enligt Tegnér, men det hör verkligen inte hit) och ännu längre bort till drottning Kerstin och hertig Karl. Sådan är brukshistorien. Folk i Storfors har aldrig varit annat än hyresgäster i sitt land. Det är knappt som kommunen äger sina gator.

Kunde bolaget tänka sig att bara ta vartannat träd? Eller rent av tre av fyra? Bevara vandringsleden och utsikten från husen? Vad som helst, bara inte ett kalhygge ... Man får till svar att Bergvik Skog är ett miljömedvetet företag. De skickar nya brev. Och till slut, när skogsmaskinerna redan är på väg, nedlåter sig Stora Enso (som förvaltar Bergviks skogar) att träffa de berörda.

Av protokollet från detta ”samråd”, författat av bolaget, framgår inte att de boende bad att få åtminstone en skogsremsa utmed husen sparad. Men man fick veta att bolaget erbjöd sig att också fälla träd på deras tomter, utan extra kostnad! En vecka senare söker jag upp vd:n för Bergvik skog. Elisabet Salander Björklund är inte bara detta. Hon är till hälften regeringens talesman, utnämnd till ”skogsambassadör” av minister Eskil Erlandsson för att ”sprida kunskap om skogens betydelse ur ett ekologiskt, socialt och ekonomiskt perspektiv”.

Tre veckor tidigare hade hon brevledes försäkrat folket i Storfors att ”såväl sociala som miljömässiga hänsyn kommer att tas”.

Nu vill reportern veta vad det betyder i praktiken. ”Vi bedriver ett hållbart skogsbruk ... tar alltid sociala och miljöhänsyn ...” Ja, men konkret? ”Självklart tar vi hänsyn till bebyggelse ...” Bra,

men hur? ”Inte avverkar vi mot tomtgräns ...” Fint, men hur nära då? Fem meter? Femtio?
”Närmare femtio än fem”, blir direktörens svar.

Och samma dag, borta i Storfors, faller träden en meter från tomtgränserna och sju meter från husen.

Jag har försökt räkna ut vad det skulle kosta Bergvik Skog att lämna en kuliss längs husen och inlandsbanan så att turisterna kunde tro att det var som i broschyrerna. Jag får det till ett par hektar av de 1.900.000 som Bergvik äger. Hundra tusen kronor för ett bolag som år 2010 tjänade 1,3 miljarder efter skatt.

Kapitalismen är ett bra system så länge som demokratin sätter gränser för fräckheten. I Storfors är fräckheten monumental. Bergvik Skog är nämligen inget vanligt företag. Liksom merparten av skogsbolagen gäldar det i historisk skuld till folk i bygden. Det var ju inte alltid med ärliga medel som Bergviks föregångare kommit över sina skogar. Baggböleri, remember? Man tycker att det borde leda till en smula ödmjukhet, kanske ansvar. I stället kräver arvtagarna till skogsbaronerna att värmlänningen skall subventionera deras bokslut med vad som återstår av skogens fågring.

Snyltare är ett starkt ord, som skall användas med urskiljning. Så avgör själv. Bergvik äger och exploaterar det mesta av skogarna i kommunen. Men bolagets tillskott till lokalekonomin ligger nära noll, om det inte skrivs med röda siffror. Det går att räkna ut vad kalhyggerna gör med värdet på fastigheterna och med turistbranschen. Svårare är det att se deras bidrag till bygdens välfärd. Numera försörjer Storforsgrillen och de andra turistattraktionerna flera än vad skogsbolagen gör.

Jag trodde först att Åfeldt och hans grannar råkat ut för osedvanlig arrogans. Jag hade fel. Det framgår av statistiken att skogsbruket blir allt brutalare. För tjugo år sedan var det ett hygge av fem som inte levde upp till lagens krav. Nu är det nästan ett av tre. Och för en gångs skull behöver man inte spekulera i orsakerna. Orsaken är Skogsstyrelsen själv.

Jag antar att om polisen upphörde att bötfälla fortkörare skulle det märkas i olycksstatistiken. Skogsstyrelsen har under arton år inte anmält någon enda skogsägare till åtal för brott mot paragraf 30 skogsvårdslagen. De mest frustrerade över detta hittar jag hos myndigheten själv.

Här går en medborgare på utflykt i skogen. Han ser hyggen som naggar på naturreservat, sönderkörda bäckar, dieselpölar, bortglömda oljefat. Han tar bilder och skickar till Skogsstyrelsen i Blekinge. Och får ett svar. Ett långt och personligt brev för att komma från en myndighet. Förklarande, närmast urskuldande. Den höge tjänstemannen håller med om att det är ”hiskeliga” bilder. Tro inte för guds skull att vi vill tolerera sådant. Men tyvärr ... så följer ett resonemang vars andemening lyder: Vi är förhindrade att göra det vi borde.

”Jag får sparken om mitt namn kommer ut”, säger en mellanchefer på Skogsstyrelsen. ”Vi är många här som är djupt frustrerade, men det anses illojalt att tala ut.” Han säger att varje gång skogskonsulenterna försöker skärpa sin tillsyn kommer order från departementet att låta bli. ”Vi får lov att putsa på föreskrifterna då och då, hitta på nya rubriker och tjugigare formuleringar. Men våra order går ut på att hänsyn till människa och miljö inte får kosta skogsbolagen någonting. Framför allt får vi inte ändra den egendomliga konstruktionen som inte finns någon annanstans – att lagen gäller bara vid de sällsynta tillfällena då myndigheten utfärdat ett konkret förbud. Och då kan ju denna lag inte få någon verkan. Den blir rent symbolisk.”

Tar verkligen Skogsstyrelsen sådana order från departementet? Det kan ju inte vara grundlagsenligt. Min källa svarar att det bara är på papper som Skogsstyrelsen är ett självständigt ämbetsverk. ”Vi är lydmyndighet under departementet. Ytterst är det minister Eskil Erlandsson som dirigerar.”

När svensken ropar på en Ombudsman är det ett säkert tecken på att förtroendet är i botten. I januari skriver folket i Storfors till ministrar och till regeringschefen. De litar inte på Skogsstyrelsen längre, inte på lagarna, de vill ha en SO, skogsombudsman. De försäkrar om sin lojalitet mot massindustrin och exporten. Men de vill inte tro att man för den sakens skull måste vandalisera de sista tätortsnära skogar som påminner om natur. Tycker regeringen att det är rimligt?

Det kommer inga svar. Då gör sig reportern till ombud. När jag fått tid hos landsbygdsministern Eskil Erlandsson finns inte skogen längre. Alltså radar jag upp bilderna från kalhygget och ställer en rak fråga: Är det rimligt?

”Jag föreställer mig att någon äger marken”, svarar Erlandsson. ”Av äganderätten följer förfoganderätten.”

Så det är acceptabelt att hugga till husknuten?

”Ja. Finns det inga särskilda natur- eller kulturvärden gäller skogsägarens rätt att bruka skogen.”

Men det betyder, säger jag, att paragraf 30 skogsvårdslagen är tomma ord. Skogsägaren kan på sin höjd ”samråda” med berörda, och sedan göra som han vill?

Ja, så är det. Och det tycker Eskil Erlandsson är en rimlig och rättssäker ordning: ”Äganderätten är skyddad i grundlagen.”

År 2006 föreslog utredningen ”Mervärdeskog” att Sverige skulle följa grannländernas exempel och bötfälla skogsägare som bryter mot hänsynsparagrafen, eftersom brotten var så många. Eskil Erlandsson avvisade förslaget den gången. Det skulle äventyra äganderätten, sade han i riksdagen.

Nu säger han att det är omöjligt att ha strikta regler för skogsbruket. ”Skogen är inget formulär, det skiljer så oerhört mellan olika habitat.” Det skulle inte bli rättssäkert för skogsägaren.

Han vet säkert att i motsats till Sverige har de flesta länder i Europa tydliga regler till skydd för landskapet. I Lettland kommer ingen skogsmaskin nära ett vattendrag, i Tyskland och i Polen skulle ett hygge som det i Storfors vara kriminellt. Tydligt är det bara Sverige som funnit det omöjligt med bindande regler?

”Ja vi har gjort det, och på det stora hela tycker jag vår modell – ’Frihet under ansvar’ – fungerar bra.”

Det tycker inte de i Storfors, säger jag. Vad vill han svara dem? ”Jag säger att med äganderätten följer förfoganderätten ...”

Med de boendes äganderätt då? Påverkas inte den?

Eskil Erlandsson förstår inte vad jag menar. ”Villaägaren har ju tomten kvar.”

Maciej Zaremba

Motorsågsmassakern. Det finns alternativ, men lagen kräver kalhyggen

Publicerad 2012-05-06 10:33



Skogsbruk så som Skogsstyrelsen och massaindustrin vill ha den. *Foto: Thomas Karlsson*

En jordbrukare som vill hålla landskapet vackert får bidrag. En skogsbrukare som vill detsamma hotas av straff. I den tredje delen av Maciej Zarembas reportageserie rannsakas den svenska kalhyggespolitiken.

Det var inte lätt att hitta till brottsplatsen. Mellan Lycksele och Vilhelmina hade snön täckt över vägskyltarna. Var det Vinliden eller Öravan som försvann i backspegeln? Men nu står jag äntligen vid Stöttingfjället. Så när som på en tjäder som flaxat upp är det helt stilla. Också brottsbevisen har tagit paus. De står snötyngda och inväntar våren: Granar i skiftande ålder, björkar, tallar.

”De hade varit här och fotograferat i smyg”, berättar Harald Holmberg, ”sedan kontaktade de polisen. Själv fick jag inget veta.”

Paparazzier var utsända av Skogsstyrelsen. I september 2010 åtalades Harald Holmberg för ”förberedelse till miljöbrott”. Sånt kan ge böter eller fängelse. Det var granarna och tallarna som var beviset. Att de stod kvar, vill säga.

Enligt åklagaren borde det vara ett kalhygge på platsen. Harald Holmberg fick inte gallra ut de mogna träden ur sin skog och låta resten stå. Tar han bara vart tredje, begår han brott.

Nej, denne åklagare har inte löpt amok. Han läste lagen rätt. Vi pulsar tillbaka i snöyran, Holmberg med långa steg, er reporter småspringande bredvid. Holmberg säger att han gärna går i burken för skogens skull. Men aldrig att han lyder denna lag.

Jag studerar hans försvarsinlägga. Den är på 150 sidor, full med diagram, tekniska termer och referenser. Det är en omskakande lektyr. Jag trodde i min oskuld att närliggande skogsägare är upphovet till kalhyggen. Jag trodde att Skogsstyrelsen, den enda myndighet med rätt att vårda skogslandskapet, motarbetade skövlingarna bäst den kunde. Det är styrelsen ålagd att göra. Men här visar Holmberg, med bistånd av fem skogsprofessorer, att styrelsen gör motsatsen. Man tolkar paragraferna så att de tvingar fram kalhyggen! Varför gör man det?

Låt oss först se hur det går till: Paragraferna 5 och 10 skogsvårdslagen säger följande: ”Ny skog skall anläggas ... om markens virkesproducerande förmåga efter avverkning ... inte tas till vara på ett godtagbart sätt.”
Varmed menas: ”när beståndets virkesförråd gått ned till under hälften av det förråd som normalt bör finnas”. Vad som normalt bör finnas framgår av ett diagram som bifogas lagen.

Inte helt glasklart, är jag rädd. Men jag lovar, det är värt besväret att reda ut vad det betyder. Det lär inte finnas många lagar med lika vittgående och märkliga konsekvenser. Jag känner folk som sökt psykiatrisk hjälp på grund av dessa paragrafer.

En liknelse kan vara på sin plats.

Låt oss säga att vi har en bondgård med tusen grisar. Några stora, andra små. Precis som det är med träd i skogen. Nu kommer det mobila slakteriet till vår gård. När vi ändå färdats ända hit, säger slaktarna, är det bäst att vi avlivar allt som grymtar. Det blir billigast för er, ty våra maskiner är väldigt dyra. Sen får ni börja på ny kula med nya kultingar.

Vi säger förstås nej till det anbudet. Vi vill behålla den raska galten Torsten och suggan Gumman. Vi vill inte bli av med de nyfödda, (ungträden) särskilt som slaktarna ger så uselt pris. De duger bara till kattmatt, påstår de (flis). Men så fiskar de upp en ukas från Kungliga köttmaximeringsmyndigheten. Där står det (eller paragraf 5 och 10 skogsvårdslagen) att om grisbeståndet inte håller optimal viktökning (som är minst hälften av det högsta tänkbara) så skall det slaktas till sista tryne. Och det säger sig ju självt, säger slaktarmaskinisten, att tusen smågrisar tjocknar snabbare än fem hundra i olika ålder. Så om du inte gör som vi säger bryter du mot lagen.

Detta är, aningen förenklat, innebörden i skogsvårdslagens paragrafer. En utglesad blandskog med ungt och gammalt om vartannat, en sådan som svampplockaren och fåglarna trivs i, påstås inte öka i volym i önskvärd takt. Skall därför huggas ned och ersättas med en virkesåker. Vilket betyder att det faktiskt är näst intill omöjligt för skogsbönderna att bruka skogen med omsorg om landskapet. Vill de ha inkomst av den är det kalhygget som gäller. Ja, just så bisarrt är det. En jordbrukare som vill ta ansvar för kulturlandskapet får bidrag från staten. Men om en skogsägare gör det hotas han av straff.

Jag hoppas att de som skapat denna regel inte förstod vilken social draksådd den är. Men helt säker är jag inte. Djävulen själv hade inte hittat på ett bättre sätt att hetsa människor mot varandra. Här har vi goda grannar, den ene äger skogen som för den andre är en plats för jakt eller andakt. Eller bådadera. Men skall den ene få utkomst av sina träd, får han inte ta ett och annat. Han tvingas bli vandalen som ödelägger den andres lustgård. Och dennes enda sätt att hindra skövlingen är att med hjälp av staten beröva grannen rätten att förfoga över sin egendom. Ett reservat. Harald Holmberg blev svårt besviken när åklagaren, efter att ha läst hans försvarsinlägga, plötsligt backade från åtalet. Holmberg hade bespetsat sig på denna rättegång. Det var han långtifrån ensam om.

Det svenska språkets genius och olycka är lättheten att bilda nya ord. Somliga påhitt borde pliktas med landsförvisning, som ”hemmahosare” och ”föryngringsyta”. Andra förstår man inte hur man kunnat leva utan. Som poeten Elisabet Hermodssons ”synvända”, uppfunnet 1975. Varför blev denna rättegång inte av? Därför att den hotade att göra en synvända av historiska dimensioner. Åtskilligt skulle framstå i ett annat ljus. Låt mig därför spela upp den virtuellt, så att det framgår vad vi gick miste om.

Redan när ridån går upp är det något som inte stämmer. I decennier har vi fått lära oss att det mest är tillresta fältbiologer och överspänd stadsungdom som ställer sig i vägen för skogsmaskinerna. Lokalbefolkningen, däremot, inser det välfärdsbringande med kalhyggen.

Men här står en fåmäld norrlänning på tusen hektar skog, gammal flottare och storjägare (tänk er en mognad Peter Stormare i rollen) och med en släkthistoria som av Vilhelm Moberg. Anfadern Anders Jakobsson Utterman, befordrad till korpral efter pommerska kriget, røjde mark i Norrbäck, hans son Per Anders blev år 1799 den förste att döpas i Lycksele kyrka. Haralds far Waldemar, timmerköraren, for till Amerika 1909, men återvände 1917 för att rädda gården från konkurs. Harald själv har varit med och hjälpt till i skogen från den dag han lärt sig gå. Vilket är nästan sjuttio år sedan.

Vi har också fått lära oss att skogens vänner svärmar för det orörda. De ogillar snöskotrar och motorsågar. Naturen skall man se men inte röra. Men här står alltså en man som har skogen som sitt levebröd. Talar inte om det orörda utan om fädernearvet som han vill förvalta på sitt eget sätt. Så var det en sak till, inte oväsentlig. Hur skall jag säga, utan att det låter fördomsfullt om Norrland. Holmberg har sagt i intervjuer att han inte kan leva utan fågelsång. Det är främst därför som han vägrar att kalhugga, för då tystnar musiken. Ett tungt vägande skäl, som dock många drar sig för att nämna... Man vill ju inte verka vek. Men när en karl med hundratalet älgar och en ilsken björn på jägarkontot talar så, är det kanske lovligt?

Under denna rättegång som inte blev av skulle en häpen allmänhet få höra att det kalhygge Skogsstyrelsen ville tvinga Holmberg till skulle vara olagligt i Tyskland, Polen eller Schweiz. Ja, så konstigt har det blivit: Det som är under straffansvar påbjudet i ett land är förbjudet i ett annat. Varför är det förbjudet? Därför att kalhyggen är både fula och olönsamma, svarar försvarets första vittne Lutz Fähser. Han är doktor i skogsekonomi i Lübeck, där man i trettio år brukat sina skogar på det sätt som Harald Holmberg vill göra. Man får lägre omkostnader och får ut mera värde om man med jämna mellanrum plockar ut de mogna träden, upplyser Fähser rätten och bifogar räkenskaperna för stadsskogarna i Lübeck.

Givetvis invänder här åklagaren att det som är sant i Lübeck inte behöver vara sant i Luleå.

Skogsstyrelsens regler bygger på hur nordiska träd betar sig.

Det var den repliken som försvaret väntat på. Nu blir det kö till vittnesbåset. Först Erik Kullgren. Han äger 260 hektar i Jämtland och han är upprörd. Kullgren anser att Skogsstyrelsens rådgivning gynnar skogsbolagen på de privata ägarnas bekostnad. Sedan han slutade med kalhyggen och började plocka som de i Lübeck får han bättre betalt för varje kubikmeter. Och har skogen kvar. Men det var med knapp nöd som han undgick att bli åtalad, som denne Holmberg. Han undrar vems ärenden Skogsstyrelsen går egentligen. Inte är det Sveriges.

Nu blir det norska i rättssalen. Knut Johansson, förvaltare av Oslos kommunskogar, upplyser att i Osломarka, stort som halva Gotland, gör man som denne Holmberg. Av hänsyn till folkhälsan, upplyser Johansson. Kalhygget är en brutal handling som sänder ångestvågor i samhället. När en skog som alltid funnits plötsligt är borta uppstår en känsla av att vad som helst kan försvinna nästa gång.

Mörkläggnings av rättssalen, det skall bli bilder. En pelarsal i grönt vid Hjalpesten i Kville socken. Åttio år gamla tallar, en del yngre gran, björk, asp, sälk och hassel samt även norskoxel, en riktig raritet. Det här är skog efter avverkning, upplyser skogsmästaren Martin Jentzen. Här har man huggit vart sjätte träd. Under luckorna i kronverket spirar ungräden och även skogsägaren är nöjd. Landskapet bevarat, inkomsten säkrad.

Det sista är förstås det mest upprörande för skogsbönderna bland åhörarna. Hursa? Är inte kalhyggen det enda som ger klöver? Det verkar inte så. Ägaren har fått ut 135 000 kronor netto från en skogsplätt (som Hagaparken, sexton fotbollsplaner) som rent av har blivit vackrare på kuppen. Hade han följt statens anvisningar skulle han för samma inkomst behövt raka av fyra fotbollsplaner.

Skogsmästaren Martin Jentzen har ett förflutet på både Skogsstyrelsen och inom industrin. Nu

hjälp hans ”Silvaskog” enskilda och kommuner att göra som i Lübeck. Jentzen framför många skäl att sluta med kalhyggen, inte minst historiska. Så har han till exempel mest gallrat ut granar där vid Hjelpesten. ”Jag har noterat detta”, säger åklagaren i mörk ton, ”ett slags diskriminering.” Jentzen tycker att ”återställare” är ett mer passande ord. På kalhyggena planteras oftast granar. De är redan för många i hans älskade Bohuslän, vars flora en gång dominerats av bok och ek.

”Ärade domstol” skulle Jentzen säga, ”häromåret ville en tysk handlare köpa rönnvirke av mig, då skandinavisk rönn är finast. Erbjud 9 000 kronor per kubikmeter. Det är femton gånger priset på granvirke. Ärade domstol, jag kunde inte hitta rönn åt honom och alla ni som sitter här vet varför. På 70-talet var det skottpengar på lövträd. Ansågs för ’skräpskog’ av myndigheten. Jag minns talesättet från skogsutbildningen: ’Vad är det för konstiga träd med platta barr som ramlar av på vintern?’”

Vittnet Jentzen avslutar med ett ekonomiskt argument. ”Kalhyggespolitiken snedvrider marknaden. Den tvingar skogsägaren att sälja fel saker till fel köpare vid fel tillfälle.”

Vad menar han med detta?

Den som bevittnar en ”slutavverkning” blir nedstämd redan under ouvertyren. Innan maskinerna rullar in går någon före och rensar undan mindre träd. Somliga bara tonåringar, glatt spirande. Andra medelålders, men småväxta av att stå i skugga, redo att skjuta upp så fort någon åldring blåser ned. Nu blir de flis i bästa fall, eller mosas under hjulen. Det kallas underröjning. Man måste klättra upp i skördarens hytt för att få meningen med detta förklarad. Ungräden står i vägen för förarens sikt! Och de kan skada maskinens dyra hydraulslangar. De finns inte med i planen, skulle inte vara här. Här skulle vara sjuttioårig skog. Men naturen, ack den naturen. Det går ju inte att trä kondomer på alla kottarna.

”Det är förstås en ren förlust för den som äger skogen att raka av allt som väntat på att få skjuta upp.” Det är Mars Hagner i vittnesbåset, professor emeritus i skogsförnyring. En gång i ungdomen lärde han själv ut kalhyggesbrukets evangelium ”och en del andra dumheter”. Men redan på 1970-talet började han tvivla. Skrev år 1984 till Olof Palme att det där med kalhyggerna i fjällnära skog var mindre lyckat. Den nya skogen tog sig inte. ”Då blev jag kallad kommunist och samhällsomstörtare av skogsnäringen.” Nu skall han vittna i den centrala frågan. Skogsstyrelsen hävdar ju att plockhuggning äventyrar återväxten.

Mats Hagner visar upp diagram och tabeller på hur skog växer. Han säger att Skogsstyrelsens antaganden saknar grund i vetenskapen.

Eller, för att tillgripa min jämförelse: Träd är inte grisar. Visst bökar de i jorden, men de diar solen.

Hur fort ett träd växer kan bero på många saker, men det helt avgörande är ljuset. Ett träd med stor krona lägger på hullet lika mycket som två träd med små. Så det spelar liten roll hur många stammar som står på en hektar. Det som betyder mest är hur mycket av bladverket som vidrör ljuset. Alltså ger en naturlig olikåldrig skog, där man tar bort stora träd så att de mindre får mera ljus, lika mycket virke som Skogsstyrelsens monokulturer.

”Kontinuerligt skogsbruk”, som det heter, eller ”naturkulturmetoden” gör det förstås något dyrare att avverka och kräver en del tankemöda. Maskinisten får åka slalom efter utvalda träd. Men det tar skogsägaren igen med råge. Han får betalt för grövre stock, behåller ungräden (smågrisarna, remember?), slipper utgifter för ”underröjning” och nyplantering. Skogen fortsätter att så sig själv. Och den finns kvar som skog, vilket också kan värderas.

Jag läser professor Hag ners inlaga till rätten. Den svenska politiken att behandla skogen som en potatisåker är ur fas med tiden, hävdar en rad forskare. Den skapar orättvisa, eftersom enskilda skogsägare tvingas sälja till underpris, 20 procent billigare än vad utländsk massaindustri får betala, demonstrerar Peter Lohmander, professor i skogsekonomi i Umeå. Den är knappast gynnsam för klimatet, visar Anders Lindroth, professor i naturgeografi. Ett kalhygge släpper ut mer koldioxid än det binder, så det tar 30–40 år innan balansen återställts.

Och så det mest förbluffande: professorerna Sune Linder och Jan-Erik Hällgren upplyser att Skogsstyrelsens föreskrifter inte ens tjänar sitt eget ändamål. Vill man maximera produktionen är det fel väg att stuva så många likadana träd som möjligt på en hektar.

Jag plöjer tidskrifter, ringer runt till forskare och skogsägare. Professorn i virkeslära Thomas Thörnqvist skriver att kalhyggespolitiken är en ekonomisk fälla. Den signalerar: "Virkeskvaliteten har ingen betydelse, producera volym för att maximera din vinst." Thörnqvist ser dystert på framtiden. Snart finns inget kvalitetstimmer i skogarna, vilket lär straffa svensk ekonomi "på ett sätt som ingen i dag kan föreställa sig".

"Vanvett" säger Runar Brännlund om kalhyggestvånget. Han är professor i nationalekonomi med inriktning på naturresurser. "Jag stöder han Holmberg i Lycksele fullt ut. Han vet bättre än Skogsstyrelsen vad som är bäst. Kanske är hans skog mest värdefull som spelplats för tjäder." "Hur kan en myndighet inbilla sig att man vet vad som blir värdefullt om sjuttio år? Vad för slags skogar, till exempel? Men Skogsstyrelsen betar sig som om man visste." Brännlund räknar upp exempel på "förödande regleringar": För trettio år sedan utrotades nästan björken, nu ropar industrin efter björk och vi får importera. Han brukar jaga älg vid Blaikenfjället. "Där tog man upp enorma kalhyggen på 70-talet och planterade en enda sort på platsen. Contortatallen var framtiden ... Det går inte att vistas där, det är förfärligt, rena djungeln av träd som är så krokiga och vinda att de bara duger till att elda upp."

Monokulturerna ... Fördelen med virtuella rättgångar är att också väsen får lov att vittna.

Tyskar döpte den till Erwin. Svenska meteorologer förstod bättre, kallade henne Gudrun, "den som känner gudarnas hemligheter". De mindes kanske att var gång människan får hybris kommer ett kvinnligt väsen och ger henne en fruktansvärd klatsch på stjärten. I januari 2005 mejade Gudrun ned 75 miljoner kubikmeter skog, ett hel års avverkning. I pengar räknat var det den största svenska katastrofen i mannaminne. Femton miljarder kronor gick upp i blåsten på en natt. När domstolen frågar Gudrun varför hon föredrog monokulturerna framför naturskogen svarar hon att det behöver man inte vara en orkan för att begripa. Granåkrarna är som gjorda för kullblåsning. Jämnhöga och täta barrsegel, med greppvänliga skogsbrynen mot kalhyggerna. Och om inte detta räckte finns där också breda vindportar efter skogsmaskinerna. Mums ...

Detta har också forskningen konstaterat. Låt oss notera detta märkliga samband. Virkesåkrarna som Skogsstyrelsen beordrat fram blev en katastrof för enskilda skogsägare. Somliga har förlorat allt de ägde. Men för massaindustrin blev de rena skördefesten. I ett par år framöver fick man råvaran till vrakpris, 30 procent billigare.

När vi nu låtit en orkan lämna expertutlåtande om svenskt skogspolitik kan vi lika gärna släppa fram andra krafter. Marknaden är en sådan. I Holmbergs fall representeras den av fem tusen tyska konsumenter. Inte så många, kan man tycka, men röststarka. Tyskland råkar vara Sveriges främsta köpare av skogsprodukter.

Dessa medborgare har sett på tv hur Svenska Cellulosaaktiebolaget (SCA) och Stora Enso kalhugger norrländska naturskogar. De trodde inte att något sådant kunde ske i ett civiliserat land. Så nu vill de inte köpa svenskt papper längre, meddelar de i ett brev till SCA i Sundsvall.

Jag tror att efter detta vittnesmål begär försvaret ordet. Det är inte Harald Holmberg som skall rannsakas här, utan de som anmält honom! Hans klient är inte bara utan skuld, han är ett föredöme. Det är han Holmberg som tar ansvar för välfärden och exporten. Men vete fan om det kan sägas om åklagarsidan, som påstår sig företräda allmänintresset. Till stöd för detta kallar nu försvaret sitt elfte och tyngsta vittne, Staten själv.

Staten företräds av Tillväxtverket. Myndigheten har till uppgift att underlätta för företagande, särskilt i glesbygden. Verket har bara funnits i tre år, så det kan inte uteslutas att det är ungt till sinnet: förstår att framföra sitt budskap så att det slår sig fram i mediebruset. Alltså meddelar Tillväxtverket att det på hösten 2009 hördes en torr knall i statistiken.

Det var två kurvor som korsades, för första gången. Den på väg ned visade hur mycket vi gör av med när vi semesterar i varmare trakter. Den på väg upp var intäkterna från främlingar som kommer hit för Sveriges svala skönhets skull. Otroligt men sant: Sverige är numera ett turistland, som Italien. Turismen är en basnäring. För att vi skall inse vad det innebär upplyser Tillväxtverket att numera försörjer turistbranschen fler svenskar än följande företag tillsammans: Volvo, Ericsson, Peab, Scania, Sandvik, Saab, Skanska, ABB, Vattenfall, Telia Sonera, Astra Zeneca, Mölnlycke, Bravida och SCA. Vilka är Sveriges fjorton största företag, i sysselsättning räknat.

Man kan ta ned denna nyhet till en konkret nivå. År 1999 levde 125 personer i Arjeplog av turism. Tio år senare var de 172, en ökning med 38 procent. Men när jag frågar kommunalrådet hur många som har sin inkomst av skogsbruket börjar hon räkna på fingrarna. Våra landskap och andra sevärdheter försörjer redan fler svenskar än hela skogs- och massaindustrin. Den senares andel av BNP sjunker stadigt, bruken är på flytt till Asien och Latinamerika. Turismens andel av BNP är redan högre och stiger snabbast av alla näringarna.

De är inte bara ungdomliga på Tillväxtverket. De har en känsla för historiska perspektiv. Det är särskilt ett diagram som man vill visa: den nya kartan över svensk export. När en utlänning tar in på vandrarhem i Handöl är det export, utländsk valuta. Det är numer enorma summor, 87 miljarder år 2010, nästan lika mycket som exporten av svenskt stål, järn och sågvirke tillsammans. Sådant tar tid att smälta för en gammal industrination. Det är bara det att fjällguider, restauratörer, ägare till ekoturismföretag, kanotuthyrningar och hotell inte har den tiden. Inför deras ögon tillåts en industri på dekis att omvandla en oersättlig tillgång till tetrapak, Ikeahyllor och tamponger.

Det bor bara sju personer på ön Muonionalusta, mellan Pajala och Karesuando, och där talas lika många språk. Mest franska, tyska och italienska. Kaisu och Lars Malmströms företag Rajamaa, som erbjuder turism i arktisk svalka, har 3 000 övernattningar varje år. Fiske, långa skidtur, hundspann, paddling, norrsken. Fransmän betalat villigt 14 000 kronor (utöver resan) för en januariveckla i vildmarken.

Hur länge till?

Inför varje säsong ger sig Malmström ut i tajgan för att inventera vilka rutter han måste lägga om. Där det i fjol fanns skog finns kanske bara öken och rivsår efter djävulsfingrar. Det är så de kallas, pirunkynsimät, de meterdjupa fårorna efter skogsplögen på kalhyggena. I den terrängen kommer varken människor eller djur att kunna ta sig fram på femtio år. ”Det här är ju Tjernobyli!”, utbrast en fransman som råkat hamna fel. En tysk undrade häpet om Sverige höll på med Abholzung (avskogning).

”Så vågar inget skogsbolag göra i södra Sverige, men häruppe, långt bort från politiker och medier, gör de som de vill”, säger Malmström.

”De” är statliga Sveaskog, styrelseordförande Göran Persson.

Det blir svårare för varje år att lotsa gästerna runt kalhyggen. Ännu för något år sedan kunde Rajamaa erbjuda två mil på skidor i obruten skog, inte nu längre. Turistentreprenörerna Malmström hoppas på låga moln när flygplanet med deras gästar skall gå ned för landning. Då ser de inte landskapet från luften.

I fjol utsände paret Malmström ett nödrop. Sverige måste inse att skogsbruket förstör grunden för turismen! De inbjöd höga chefer på Skogsstyrelsen och Sveaskog, politiker och medier att se med egna ögon. Men nästan ingen kom. I höst skall de skicka en ny inbjudan. Och kommer Eskil Erlandsson skall han få höra hur Sveriges lag löd för hundra år sedan:

”Den rättsliga makt jordäganderätten innebure sträckte sig icke till ett ovillkorligt, endast av ägarens vilja begränsat herradöme över dess föremål. Begränsning i friheten att disponera över landets jord krävdes av hänsyn till allmänt väl; de särskilda fastigheterna bildade tillsammans det land, där folket skall leva sitt liv, och det kunde icke lämnas i den enskilde jordägarens skön att så förfara med sin jord att det helas väl äventyrades.”

När allt detta blivit sagt, plus en hel del annat (jag behöver inte nämna vad samer, ekologer och hackspettar anser om kalhyggen) uppstår nog en känsla av överklighet i rättssalen. Om nu kalhyggerna är olönsamma för de 360.000 enskilda ägare och så vådliga för alla andra, varför fortsätter skövlingen av landskapet?

Frågan går till Harald Holmbergs allra sista vittne, en skogskonsulent i Jämtland. När en delegation från Skogsstyrelsen kom för att granska en tredskande skogsägare i Ulvsjötrakten, lösgjorde sig denne ämbetsman från gruppen, tog ägaren åt sidan. Och sade i låg ton att han personligen hade förståelse för hans idéer. Kontinuerligt skogsbruk är det rätta. Men som tjänsteman måste han hantera ärendet i enlighet med kalhyggespraxis. ”Hoppas att du förstår.”

Förstår läsaren? Är det någon som förstår? Eller är det hög tid att fråga vad Skogsstyrelsen är för slags myndighet? Jag kan bara gissa vad den jämtländske konsulenten skulle svara. Att vad Skogsstyrelsen än är, är den inte som andra styrelser.

När jag kör tillbaka till Umeå har det börjat töa. Snön rinner av vägskyltarna, nu ser man bättre var man är. ”Baggböle” står det plötsligt.

På tisdag: Vad menas med skogsmaffia?

Maciej Zaremba

Skogens maffia. Så tog de makten över träden

Publicerad DN 2012-05-08 10:16

I intervjuerna till reportageserien "Skogen vi ärvde" återkommer ständigt ett uttryck: "skogsmaffian". I dag visar Maciej Zaremba hur skogsnäringen med statens hjälp skövlar vår gemensamma resurs.

Jag har aldrig sett sådana ekar förr. Smäckra kolonner, den första grenen i höjd med hustaken på Kungsgatan, den sista högre än Katarinahissen. Här överlever ingenting som inte skjuter upp i höjd. Femtio meter höga granar och hekatomber av förspild växtlust i deras skugga. Så ser en skog ut som ingen rört på fyra hundra år. Jag har rest i tiden. Äntligen får jag se det som medeltidens katedralbyggare såg.

Den anses vara Europas sista urskog, Bialowieza, vid Polens östra gräns. Självaste Jean-Jacques Rousseau var en gång på väg hit i sitt sökande efter det orörda, som han hoppades också var det ädla. Det var verkligen skada att han fick förhinder. Han borde ha fått se det som händer här.

Var sjunde år, ibland var åttonde, får denna urskog fnatt. Tusentals ton ollon täcker marken. Under vintern tiodubblas mängden sorkar, hasselmöss, ekorrar ... Då kommer katastrofen. För nu bär de utmattade träden knappt några ollon alls.

Så slår urskogens hjärta. En explosion av livsglädje som slutar i massaker och svältdöd. Vad nobelt hade Jean-Jacques Rousseau funnit här?

Den polska tidningen Gazeta Wyborcza har korrespondenter i sex huvudstäder och en här i urskogen. Adam Wajrak, (utnämnd av tidskriften Time till "European hero" för sitt försvar av urskogarna) är ekolog och en berättare av Guds nåde. Hans skildringar av granborrens kärleksliv lär ha en lika stor publik som kändisreportagen. Nu skall han leda mig till själva hjärtat av urskogen, dit bara forskare får tillträde.

Det känns högtidligt. Vi smyger på en familj visenter tills vi får en lång blick av tjuren. Sedan skidar vi i vargspår och Wajrak undrar om jag har något emot att han ylar. Vargar är nyfikna, så det finns en chans att de vänder för att kolla vad det är för idiot som låtsas låta som en varg. Hans bästa bilder har kommit till på detta sätt. Nähä, kanske en annan gång. Visste jag förresten att det är vargen som är lövskogens bästa vän?

Länge har forskarna undrat varför det saknas en generation lövträd i denna urskog. Här finns urgamla ekar, men nästan ingen som är hundraårig. Först nyligen fann man förklaringen, berättar Adam Wajrak. Vid slutet av 1800-talet var vargen helt utrotad. Sambandet? Där det finns varg tillbringar rådjuren det mesta av sin tid med att vädra fara. De blir så stressade att de inte hinner tugga i sig alla lövskott.

Under återstoden av denna dag kan jag inte se en ek utan att tänka på all rådjursångest den har att tacka för sitt majestät. Bisarra tankar ...Men det är skogen själv som är vållande till min stämning. Ogenomtränglig av fallna träd, full med påminnelser om att de flesta liv är dömda på förhand. Magnifik, men på ett kusligt sätt. Inte ens Rousseau skulle lyckas finna någon harmoni i detta kaos. Om det vore min skog skulle jag städa här. Man vill inte få dödstankar redan på morgonpromenaden.

Jag reste hit för en lektion i skogskunskap, och jag lämnar Bialowieza med en kulturinsikt. Vad vår skogslängtan än står efter, inte är det det ursprungliga. De skogar som människan finner sköna är sådana som hon själv skulpterat: naggade av jordbruket, plockade på spisveden, brända av

finnarna, betade av tamboskapen, skyddade av folktron och av fogdens svärd. Därför är det som nu händer med Sveriges landskap så dramatiskt.

Skogsexperter som hävdar att det är omöjligt att tala om landskapets skönhet borde studera telefonkatalogen. Tusentals Björklund, några hundra Tallgren, endast en Granbarr. (Vilken som för att understryka det aparta i sitt namn kallar sig Tallekotte i förnamn.)

Folk visste vad de gjorde när de tog sig namn. Man kunde säga att de lydde sin natur. Människan är nog inte skapt för att leva instängd i granskog som loppan i en päls. Liknelsen stod att läsa i Östersunds-Posten häromåret. Också rubriken vittnade om desperation: "Är det vårt öde att drunkna i granplantager?"

Liknande nödrop har nu hörts i sextio år. På 60-talet skrev skogsprofessor Lars-Gunnar Rommel att Sverige höll på att bli "ett främmande land för svenska sinnen". För att förtydliga bifogade han Edward Berghs klassiska "Sommarlandskap" där lövträden målats över med gran och tall i täta rader.

Femtio år senare ser det mesta av landskapet ut som på Rommels fantombild. Och mycket riktigt, svenska sinnen vill inte finna sig till rätta. Man kunde lätt fylla en antologi med klagan över barrigheten. "Spikmatta" (Ehrensverd), "likvaka" (Vennberg). Till och med Harry Martinson, som ridderligt tog granen i försvar, kunde få återfall. Han kunde se björken i ansiktet, skrev han, men inte granskogen, som var "en Martin Luther i miljonupplaga". En sådan barrantologi skulle vara rik på liknelser från dödsriket. Som om det lövlösa stod för det livlösa.

"Skönheten sitter i betraktarens öga", fick de klagande till svar från skogsbolag och myndigheter. Ånej, den sitter djupare än så. Sjuklingar tillfrisknar snabbare om de ser träd utanför fönstret. Men det skall helst vara löv på kvisten. I psykologiska experiment väljer barn från de mest skilda kulturer savannen som den plats där de vill leka. Det verkar som om arten Homo är kulturgenetiskt beroende av löv och öppna landskap. Det är akacia, Ask och Embla som är vår biotop. Att leva uti barren är ganska nytt för människan; svenskar är bland de första som får prova på.

Ingen kan påstå att vi anmälde oss frivilligt. Vi sökte inte barret, det kom över oss. Samma år som det judiska folket frigavs från Babylon drabbades Norden av en fimbulvinter. Det lär ha varit vulkanen Krakatau som år 536 före Kristus spytt ut så mycket aska att det räckte för klimatförändring. Den förste att dra nytta av eländet var granen. Den vill ha det kallt och regnigt, som det var i öde Norrland. Nu drar den söderut. Vid Jesu födelse är den i Värmland. När vandalerna nått till Rom intar den Huskvarna. Vid tiden för reformationen står den vid Kalmars portar.

Det svindlar när man inser hur nyligen detta hände. I folksångerna lövas ännu skogen när våren bryter in. Det nordiska vemodet, vad är dess föremål? Det sägs att melankoli är saknaden efter någonting som man inte längre minns.

Jag tror att man behöver detta perspektiv för att inse det hisnande i fortsättningen. Man kan förvisso inte säga att riksdagen beslutade att avlöva Sveriges skogar. Men det blev innebörden i räckan av påbud, förbud och subventioner som successivt infördes efter kriget: Du får bidrag om du hugger ned asp och rönn och sätter gran på ängen, men ve dig om du planterar björk. Och här är dunken med avlövningsmedlet, utprövat i Vietnam, du får den nästan gratis.

Effekten blev dramatisk. Under loppet av fyrtio år ersattes två miljoner hektar öppen mark, aspdungar och hagar, en yta som två gånger Skåne, med barråkrar. Landskapsomvandling i realtid. Det är svårt att fatta, men inte sedan Gustav Vasa har vi haft så mycket skog – men så olik den tidens: barrig, ung och enahanda. 92 procent av all skog i Sverige har redan varit ett kalhygge.

Hur blev detta möjligt i en kultur så fäst vid sin natur? Det finns verkligen skäl att undra. Går man i pressarkiven dånar det av protester. De folkkäraste bland författare som Sara Lidman och Astrid Lindgren skriker sig nästan hesa, men förgäves. Varför lyckades opinionen få stopp på vandaliseringen av städerna – men inte av naturen?

När invånarna i Storfors försökte rädda sin trollskog undan Bergvik Skog (DN 30/4) upptäckte de att när det kom till trädfällning inträdde plötsligt ett undantagstillstånd. Miljölagar upphörde att gälla, beslut kunde inte överklagas, skogsmyndigheten vände ryggen till. Som vore skogsindustrin ett slags frälse, ett stånd ovanför lagen.

Det finns ett ord för detta. Det dyker upp förr eller senare i mina intervjuer: ”skogsmaffian”. Akademiker säger hellre ”det skogsindustriella komplexet”, men menar samma sak. Nämligen att skogsnäringen har lyckats med att snärja svenska beslutsfattare på ett liknande sätt som vapenindustrin omtöcknat de amerikanska. Vilket förklarar varför det är lika svårt att få bukt med kalhyggen som med amerikanska vapenlagar. Det finns fler likheter. I bägge fallen påstår sig industrin i fråga representera ett omistligt nationellt intresse.

För att ingen direktör skall känna sig förknippad med gorillor i konfektionskostym skall jag förtydliga vad svenskar menar med skogsmaffia: ett särintresse som medelst propaganda, dolda påtryckningar, korruption och förtäckta hot skaffat sig företrädesrätt till en resurs som är gemensam.

Hot, låter det väl grovt? Säg mig en stockholmare som inte vågar klaga på sophämtningen av rädsla för att mista barnens dagisplats. Men jägare i Norrbotten vågar inte stå på en namnlista mot Sveaskogs kalhyggen. För då kan det hända att statliga Sveaskog inte förlänger jaktarrendet.

I april förra året skrev personalen på skogsstyrelsen i Dalarna ett brev till sin generaldirektör Monika Stridsman. De ville veta varför hon hindrar dem från att göra det de skall. I årtal har de inventerat hyggena i sin trakt (det kallas polytax). Nu fanns resultaten. Varannan avverkning (47 procent) borde ha blivit underkänd. Det var betydligt fler än tolv år tidigare. Allt från skyddsvärda skogar som borde ha bevarats till vattenfyllda maskinspår, breda som kanotleder. Men just som de skulle publicera resultaten fick de order från högsta ort att låta bli.

”Stämmer det att det räckte med ett telefonsamtal från ett större skogsföretag för att myndigheten skall hålla tyst? Vi hoppas att det finns en förklaring, för så illa kan det väl inte vara?”

Just så illa var det. (Tack, Ola Sandstig och ”Kaliber” i P 1 för avslöjandet.) Det räckte med en signal från en direktör Holmgren på Stora Enso för att Skogsstyrelsen skulle mörklägga sina egna rön. Men det kanske mest intressanta var motiveringen. Det är viktigare att diskutera förbättringar än att publicera siffror, förklarade Monika Stridsman. Offentliggörandet kunde störa den förtroendefulla dialogen som myndigheten har med skogsnäringen.

Det är det speciella med skogsbruket. Inom alla andra branscher utövar myndigheter sin tillsyn genom kontroller, regler och sanktioner. För skogsnäringen anses det räcka med kvartssamtal. Ja, bokstavligen:

”Bäste herr Trafikant,

Vi har uppmärksammat att er bil sedan en vecka stått parkerad på ett övergångsställe på Strandvägen. Emellertid framgår det av (här lagrummet) att så får man inte stå. Vi ser fram emot en dialog med er så snart som möjligt angående vilka åtgärder ni tänker vidta med anledning av denna upplysning. Med vänlig hälsning Trafikkontoret.”

Så kan det låta när Skogsstyrelsen säger till på skarpen mot ett skogsbolag. Formuleringarna härmar ett brev från Skogsstyrelsen till Holmen skog i Örnsköldsvik (Dnr 2011/5312) och saken gäller att bolaget hugger ned vid stränder och holmar samt på myrar. Vilket man inte får, enligt § 30 skogsvårdslagen.

Skogsstyrelsen har utvecklat en egen rättskultur, skriver juridikprofessor Jan Darpö i Uppsala. Myndighetens lagtolkningar är ”direkt stötande mot den allmänna rättsuppfattningen”. Exempelvis menar styrelsen att om skogsägaren sparat träden mot en bäck (vilket man skall göra), så kan man inte längre kräva att han skall reparera stigar han kört sönder. Varför inte det? Jo, träden mot bäcken har liksom ”konsumerat” den hänsyn man kan begära. Hänger ni med? Om jag avstår från att köra rattfull är det för mycket att begära att jag dessutom skall hålla hastigheten. Synsättet bryter mot principen att den som orsakar skador i naturen skall stå för återställningen, dundrar Jan Darpö. Men ingen verkar bry sig.

En skogskonsulent i Dalarna berättar att i hans trakt har skogsägarna blivit så vana vid Skogsstyrelsens undergivenhet att de blir kränkta när myndigheten råkar ställa krav av något slag. De känner sig utpekade. Inte undra på. Förra året var det bara vid ett par tillfällen (på 1 400 hyggen), som Skogsstyrelsen i Dalarna hade en bindande synpunkt på en avverkning.

Statsvetarna kommer kanske en dag att förklara hur det gick till när skogsbranschen fick sina privilegier. Här en kvalificerad gissning.

I maj 1983 tågar 8 000 bönder till Växjös folkets park under ilska talkörer. ”Dra åt skogen, Fjante” hör till de mer hovsamma. (Han hette Svante i förnamn, jordbruksministern Lundkvist.) Liknande scener utspelar sig på många platser denna vår. Av det faktum att demonstranter bär på yxor kunde man dra slutsatsen att de vill hugga något. Men är rakt tvärtom. De vägrar delta i skogsskövlingen.

1983-års bondetåg är märkligt frånvarande i skogspolitiska hävder. Kanske stör bilden av upprörda lantmän under Brantings byst den gängse rollfördelningen. Den här gången gällde det en lag som tvingade skogsbönder (men inte skogsbolagen) att varje år avverka en viss andel av deras skog. Skälet? Skogsindustrin önskade mer råvara.

En tvångslag av det här slaget hade varit otänkbar inom någon annan näring. Eller? ”Nu skall vi hämta dina mjölkkor, bonde. Sorry, men köttfärsbranschen ropar på råvara.”

”Krossa det skogsindustriella komplexet!” stod det i denna tidning den 25 augusti 1985. Det var inget rödskägg utan skogsprofessorn Erik Wirén som menade att staten höll på att förvandla Sverige till en koloni åt skogsbolagen. Samma sak uttrycktes mer exakt av forskarna Bo Andersson och Björn Sundell: det pågick en gigantisk överföring av förmögenhet från de små skogsbrukarna till skogsindustrin. ”Varför skall skogsägarna subventionera skogsindustrin med 20–40 miljarder?”

Kallhyggesvägraren Harald Holmberg minns att ”våra långhåriga tänkare” (han menar den tidens vänster) hamnade den gången på skövlarnas sida. ”Det lät ju rätt för dem att äganderätten skulle klämmas åt. Och det fanns flera skäl att trampa på landbygden. Om jag tvangs kalhugga min skog och fick knappt betalt för den, så skulle industrin få den billigt och det skulle bli arbetstillfällen.”

Det är lärorikt att läsa klippen från 70- och 80-talet. Man förstår bättre varför Sara Lidman var en ropande röst i öknen. Skogsindustrin låter som om den ägde Sverige, all skog i landet skall stå till dess förfogande. Man tycker att ett så fräckt anspråk skulle ha avfärdats som simpel egennytta. Det blir tvärtom. Det upphöjs till välfärdspolitik, nästan en jämlikhetsreform.

Arbetarrörelsen hyser nämligen samma åsikt. Det huggs för litet, vilket beror på överdrivna hänsyn till naturen och till de 300 000 enskilda ägare som av någon anledning vill ha skogen kvar. Under 70- och 80-talet uppvaktar Skogs- och träarbetarfacket partivännerna i Kanslihuset med

lagförslag som går längre än vad arbetsgivarna vågat föreslå. För Sveriges bästa borde inget träd få bli äldre än hundra år. Man kräver färre naturhänsyn, större kalhyggen, rätt att avverka mycket unga och mycket gamla träd – men framför allt: tvångsåtgärder mot enskilda ägare som håller på sin skog. De framställs som osolidariska, närmast parasiter, ett hot mot sysselsättningen och välfärden.

De som varit med på den tiden vet att det inte var fråga om någon äkta arbetaropinion. Det ser förvisso ut som om skogshuggaren i Lycksele kräver att staten skall ta svågerns skog, så han får lön för att ödelägga den för kapitalets räkning. Och köpa sig ett nytt kylskåp, kantänka. Men det är ingen rättvisande bild. Det var korporativismens tidevarv, en tid av kidnappade opinioner.

”Skogsmaffian” har givetvis en äldre förhistoria. Men jag tror att det var under rekordåren, när arbete, stat och skogsbolag marscherade i armkrok som den fick sina privilegier. Kulmen måste ha inträffat kring 1984. Statliga Domänverket vill hugga urskog i Lapplandsfjällen. Gör inte det, skriver riksrevisorerna, det blir förlust för statskassan. Häftiga protester från samer, skogsforskare och naturvårdare. De här skogarna kommer aldrig upp igen! Kanske inte, svarar Domänverket, men sysselsättningen går i första hand. Dessutom lider näringen av virkesbrist. Så det blev skattesubventionerad naturskövling – en god affär för massaindustrin.

Virkesbrist ... inget enskilt ord har gjort svensk natur en större skada. Det har aldrig rått virkesbrist i Sverige. ”Virkesbrist” är ett övertalningsord. Om vi använde det i den mening skogsindustrin önskar skulle vi lida ständig tomatbrist, eftersom en del tomater importeras till världsmarknadspris. Skogsindustrierna är den enda bransch som ylar om brist och nöd var gång de skall betala skäligt för råvaran. Så var gång ni hör att virkesbristen hotar vår välfärd betyder det att SCA och Stora Enso inte förmått svenskar att sälja nog med skog till underpris. De vill att staten skall ingripa.

Det tragiska för skogens del är att staten gör det. Kalhyggerna är en del av detta drama, liksom skottpengarna på lövträd på 1970-talet, liksom den arrogans med vilken skogsbolag kan behandla medborgare som bönar om att få ha svampskogen vid samhället kvar.

Jag påminner om detta för att belysa paradoxen. Det är inte den förkättrade marknaden, i vart fall inte ensam, som driver fram kalhyggen och granåkrar. På en sund marknad mals inte en 200-årig tall som skuggar vandringsleden till toapapper.

Hur har skogsnäringen lyckats behålla sina privilegier från rekordårens tid – när nästan allt som den gången legitimerade privilegierna är historia? Inget parti kräver numera att skogsbönderna och landskapet skall subventionera massaindustrin. (Eller tycker Centern det? Sjung ut, i så fall.) Naringens bidrag till sysselsättningen är en tredjedel av vad det var den gången. Numera ser ingen fackförening naturen som blott råvara. Miljön är på allas läppar, kalhyggerna skrämmer bort turister och skämmer Sveriges rykte. Används numera i Kanada som avskräckande exempel på skogsbruk, berättade professor Christian Messier från Quebec på ett seminarium förra året.

”Skogsmaffian”, säger mina sägesmän och pekar mot Jönköping. Där har Skogsstyrelsen numera sitt säte. Skogsstyrelsen avgör ensam hur halva Sverige skall se ut om hundra år. Märkligt bara detta: att så fort det gäller skogsavverkning och nyplantering har inte ens Naturvårdsverket någon talan. Men då vimlar det förstås av företrädare för allmänintresset i Skogsstyrelsens ledning?

Inte en enda. Ingen folkvald, naturvårdare, landskapsarkitekt eller oberoende forskare. Skogsstyrelsen ledning, utsedd av minister Eskil Erlandsson, består av branschfolk: lobbyister, före detta chefer inom skogsnäringen, till och med aktieägare i de skogsbolag som myndigheten skall ha tillsyn över. Om man bara såg titlarna skulle man tro att det var en bolagsledning, aldrig en statlig myndighet.

Det må vara att Anders Borg är den minister som syns mest för ögonblicket. Med det är frukterna av Eskil Erlandssons små pm som kommer att synas på vykorten som våra barnbarn postar.

”Skogsstyrelsen har vuxit ihop med skogsnäringen på ett sätt som vore otänkbart i en annan sektor”, säger en skogskonsulent i västra Sverige. ”Bokstavligen. På många orter delade vi till och med lokal.” Vill jag ha handfasta bevis för symbiosen, borde jag granska hur Skogsstyrelsen hanterar jäv.

Jag väljer ut ett av myndighetens hundra lokalkontor. Här ansöker Mellanskog om att få kalhugga tio hektar svårförnygrad skog på Gotland. Redan tre dagar senare är det beviljat av en skogskonsulent som är gift med chefen för Mellanskog på Gotland. (Dnr 2008/19). Det verkar inte vara något olycksfall: samma tjänsteman har godkänt ytterligare sex tillstånd för makens företag.

Skogsstyrelsens distriktschef på Gotland, Jonas Löfstedt, förstår inte min förundran. Vaddå jäv? Så har man gjort i många år. Han ser inget olämpligt i att maken beviljar tillstånd för ett skogsbolag som maken basar för. Ser jag kanske mannens namn på ansökningarna? Nej, just det. Man är nog med att det alltid är någon annan på Mellanskog som skriver under.

Och då är det inte jäv längre, menar han? ”Nej, det är den bedömningen som vi har gjort.”

”Där ser du”, säger källan. ”Och det har ändå blivit bättre. Till nyligen ansågs det okej att fara ut på bjudjakt med skogsbolagen. På arbetstid! Det blev ett stort missnöje när han Enander satte stopp för sådant.”

Göran Enander utnämndes 2003, avsattes fem år senare. Enander undrar om han var den förste generaldirektör som tackade nej till företagens laxpremiärer eller betalade för sig på lyxkrogen. Det verkade så på reaktionerna. Alldeles särskilt minns han en replik på ett möte med skogsnäringens alla direktörer. ”Vi hade publicerat en rapport som visade att alldeles för många hyggen inte levde upp till lagens krav. Då fick jag höra från församlingen: ’Vi känner inte igen vår myndighet.’ ”

”Vår myndighet.” Göran Enander säger till mig att uttrycket speglar en realitet. Gång på gång fick han inskräpa att Skogsstyrelsen var ett statligt verk som arbetade för medborgarnas räkning. ”Många skogskonsulenter ansåg att de arbetade på skogsnäringens uppdrag.”

När han entledigades av Eskil Erlandsson år 2008 hette det att myndigheten hade röra i ekonomin. Nog var det så. Men få betvivlar att det var skogsnäringen som avsatte honom. ”Han var inte tillräckligt produktionsinriktad, pläderade för alternativ till kalhyggen och för flera naturreservat. Och så var det detta med jägmästarna. Han hade rätt, men det togs mycket illa upp.”

Göran Enander ville ha färre jägmästare på Skogsstyrelsen. Det är lätt att förstå honom. I sammansmältningen mellan skogsnäring och myndighet är nog jägmästarekåren det segaste klistret. ”Man anmäler inte en trevlig kurskamrat för miljöbrott. Och du skall veta att inget svetsar samman människor som gemensam jakt”, förklarar en skogskonsulent.

Finns det en annan myndighet vars inspektörer delar innerliga minnen av bastubad, jaktlaget, kvällar vid brasan, nubbe och sångbok med dem som de skall inspektera? Det är emellertid realitet på Skogsstyrelsen: skogskonsulenter och cheferna på skogsbolagen har gått samma smala jägmästareutbildning, till stor del på internat.

”Du hittar inte en annan yrkeskår där folk tycker så lika. Det är nästan som en sekt”, säger skogsmästaren Martin Jentzen. Så vad tycker de om skogen?

Att den saknar andra kvaliteter än vedfabrikens och kan bara brukas på ett sätt, nämligen så som industrin vill ha den, läser jag i en artikel av jägmästaren Carl Henrik Palmér. Han beskriver en yrkeskår som verkar leva kvar i rekordåren: med tunnelseende, närmast immun mot tvivel, mot ny kunskap och andra perspektiv än produktion av bulkvara, men obrottsligt lojal med uppdraget att mata industrin med ved, allt i den goda tron att därigenom maximera vår välfärd.

Palmér hoppas att saker blivit litet annorlunda sedan han tog examen. Men han är sorgsen. 1980-talets ”horribla skogsvårdslagar”, skriver han, hade inte fått ett sådant genomslag om det i Sverige funnits en självständig och välutbildad skogsprofession.

Landsbygdsminister Eskil Erlandsson bjuder till konferens. ”Skogsriket – hur fler jobb skall skapas på landsbygden med skogen som bas”. En sakkunnig från departementet hoppas kunna exportera den svenska skogsmodellen. Kina har visat intresse.

”Kineser vill ha vår modell, hjälpe oss gud”, stönar min bänkgranne. Han äger 100 hektar skog i Värmland. Har brukat den i trettioåttio år, mest på tvärs mot skogsmodellen, vill han betona. På 70-talet vägrade han att sprida DDT på sina ägor, nu avstår han från erbjudandet att hålla ut ”bionäring”.

Vad det är? En källa på Skogsstyrelsen berättar gärna: ”Bionäring skall ge associationer till något ekologiskt. Men det är upparbetat avloppsslam, med tungmetaller och läkemedelsrester. Blivit förbjudet i jordbruket, så nu försöker man kränga skiten till skogsägarna, i stället för att dumpa det på soptippen där det hör hemma.”

Jag får en känsla av att det är en mässa jag bevittnar. Inbjudna talare från Skogsstyrelsen, departement och industri inleder på samma sätt. Man fastslår först hur livsviktig skogindustrin är för landet. Berättar sedan hur stolt man är över svenskt skogsbruk. När jag hört ”stolt” uttalas för tjugonde gången minns jag en man med flackande blick som försäkrade att han var frisk, innan man hunnit fråga hur han mårde.

Maciej Zaremba maciej.zaremba@dn.se

Så drivs människan ut ur skogen

Publicerad DN 2012-05-13 10:14

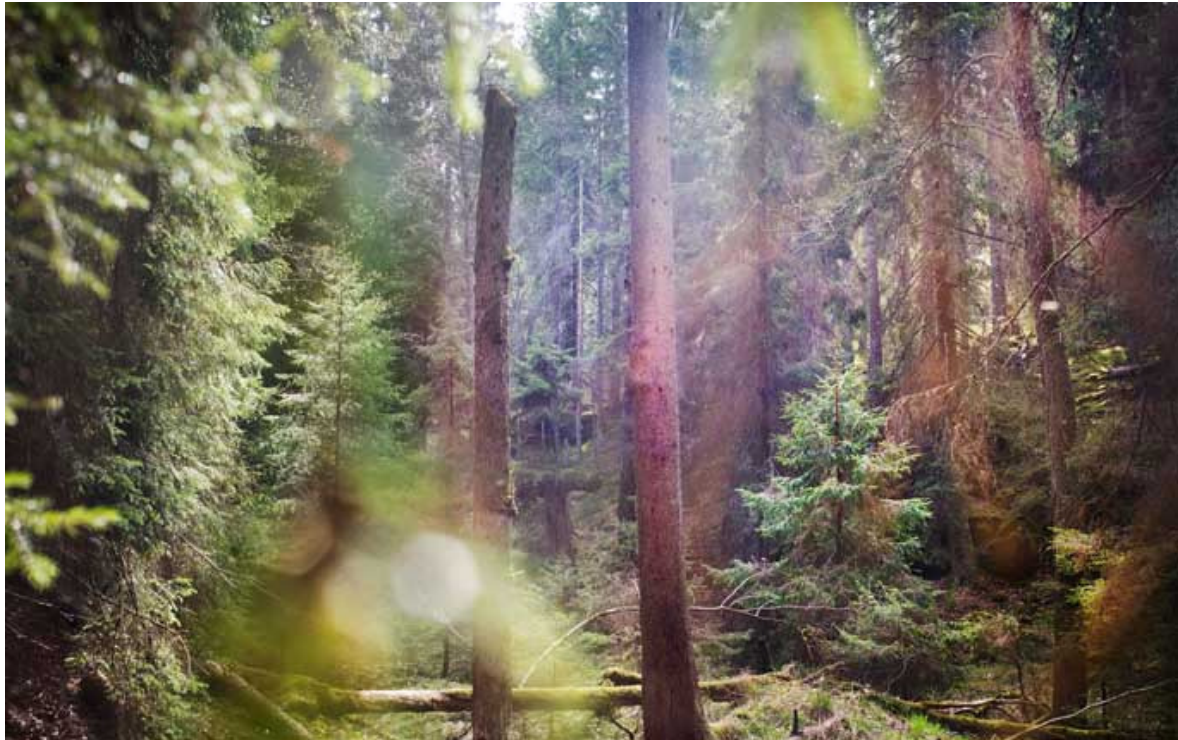


Foto: Thomas Karlsson

Det vackra har inga ombud. Varför måste svensken hänvisa till rödlistade arter för att få lov att värna skogen som kulturlandskap? Detta är den femte och sista delen i Maciej Zarembas reportage "Skogen vi ärvde".

Betrakta bilden. Det är Änok's delta, sett från öster. I bakgrunden nationalparken Sarek. Titta och njut, för snart lär det bli ett kalhygge på platsen. Medan ni läser detta kämpar Skogsstyrelsen, vår enda landskapsvårdande myndighet, för att denna skog skall huggas ned.

Motståndet är förvisso starkt. Staten har sagt nej. Man får inte lov att fördärva något så vackert, menar länsstyrelsen i Luleå. På myndighetens språk: "irreversibla skador på landskapsbilden". (Irreversibla betyder obotliga. Det är Lappland, fjällnära skog, ingen vet om den någonsin kommer upp igen.) Också förvaltningsrätten i Luleå säger nej. Den här miljön är så unik, menar domstolen, att naturvården tar över andra intressen. Därför var det fel av Skogsstyrelsen att ge grönt ljus för kalhygge på den platsen.

Men det märkligaste i historien står inte i domen. Jag frågar ägaren till denna skog, herr S i Vuollerim, hur han tänkt sig att gå till väga med det hygget. Det finns ju ingen väg till Änokdeltat. "Då får jag bygga en." Det lär bli dyrt, anmärker jag, det finns ju inte heller några broar. "Man kör över isen." Med skogsmaskiner som väger 20 ton? Då säger S, efter en stunds fundering, att man kan vattna isen, tills den blir tjock och håller. Och sedan? Är det inte 30 mil till närmaste sågverk? Blir det några pengar över när hans vindpinade tallved nått kusten? Då säger S att det inte är pengarna det handlar om. "Det är principen." Staten har kränkt hans rätt, nu skall han kräva den tillbaka.

När han sagt detta inser jag att jag inte färdats den långa vägen i onödan.

Vill du förstå det där med skogen, kom till Jokkmokk, sade rösten i telefonen. Här är allting så extremt. Antingen evig dag eller evig natt, 30 grader varmt eller kallt, allt är på liv och död, inte minst det där med skogen.

Först verkar det dock mest absurt. Varför vill Skogsstyrelsen till varje pris få till ett kalhygge på just denna plats, trots att domstolen finner det olagligt?

Det visar sig också vara för principens skull. Skogsstyrelsen är upprörd över två prejudikat. Först, att domstolen funnit att skog kunde uppfattas som kultur:

”Tillstånd till avverkning får inte ges om avverkningen är oförenlig med intressen som är av väsentlig betydelse för naturvården eller kulturmiljövården” (paragraf 18 skogsvårdslagen).

Skogsstyrelsen har aldrig tidigare funnit en skog med sådana kvaliteter och följaktligen aldrig tillämpat paragrafen. Det tänker man inte göra nu heller. Det är inget märkvärdigt med den skogen, framgår av inlagen.

Det andra prejudikatet gäller makten. Domstolen menar nämligen att också vanligt folk – och inte bara myndigheter – har rätt att föra skogens talan. År 2005 ratificerade Sverige Århuskonventionen som säger att medborgare måste ha inflytande över långtidsverkande miljöbeslut. Det var på den grunden som rätten fann att Naturskyddsföreningen hade rätt att överklaga.

Det är just detta som Skogsstyrelsen vänder sig emot. Miljöorganisationer skall inte ha sådana rättigheter, i vart fall inte när det gäller kalhyggen, hävdar generaldirektör Monika Stridsman. Skälet? Skogsstyrelsen anser att skogsavverkning inte kan anses ”ha betydande påverkan på miljön”. Det är för att stadfästa den principen som Änok skall huggas ned. Om den står kvar hamnar tydligen rättsordningen i olag.

Det här är inte juridik, det är politik. Mycket riktigt, på en direkt fråga à propos Änok svarar landsbygdsministern Eskil Erlandsson att han ”är tveksam till” att andra än myndigheter skall få rätt att överklaga avverkningsbeslut. ”Av principiella skäl.” Det är bara den som är part i målet som skall få överklaga. Och när det kommer till kalhyggen är medborgarna inte part i målet. Det är bara skogsägaren – och så staten, förstås.

Hoppsan, tänker jag, det var nog oförsiktigt av ministern. När jag publicerat detta lär han få sina fiskar varma. Så otidsenligt, och så på tvärs mot allt vackert tal om miljö och delaktighet ...

Ack, så feltänt av mig. Det räcker med en vecka i Norrbotten för att inse att Eskil Erlandsson kan sova lugnt. Eller rent av inhösta medhåll. När folk i Piteå eller Arjeplog hör ministern säga att i skogsfrågor skall utomstående hållas kort, tänker de inte på jaktlaget eller skoterföreningen, som aldrig haft någon talan. De tänker på de organiserade naturvännerna. Och då är det kanske lika bra.

”Vilka är förrädarna?” frågade man i Övertorneå när det uppdagats att tolv personer (0,4 procent) röstat på Miljöpartiet. Begrunda den tragiska paradoxen: Just där naturen behöver skydd som bäst är naturskyddarna som mest misstrodda (näst staten och skogsbolagen).

Jag skrev ”tragiska”. I grekisk tragedi gör inte människan det som hjärtat och förnuftet bjuder, för hon är snärjd av makterna.

Hur har det blivit så? Låt oss börja i Gotthardsberg, som inte är en ort utan en postadress i vildmarken. Det tar en halvtimme från Arjeplog, i rusningstrafik möter man kanske tre bilar på vägen. Här, vid stranden av Storavan, ville Britta Åberg bygga sig en stuga, intill föräldrarnas. Britta måste ansöka om dispens från strandskyddet som gäller 100 meter från vatten. Men hennes tomt är bara 50 meter bred.

Arjeplogs kommun tycker att hon får bygga. Men staten, det vill säga länsstyrelsen, säger nej. Stugan skulle inkräkta på naturen och hindra friluftslivet. En vandrare kunde bli störd i sin naturupplevelse, förstår man, om det vid denna strand, tio mil lång, stod elva stugor i stället för tio. Länsstyrelsen inskräper särskilt att ”önskan om att bosätta sig nära resten av sin familj” aldrig får åberopas som skäl för dispens.

Den störde vandraren, vars välmående befinns väga tyngre än Britta Åbergs, är dessvärre hypotetisk. Sannolikheten för att en stockholmare skulle söka frid vid denna strand är noll. Man åker inte åttio mil för att avnjuta ett kalhygge.

Har jag verkligen glömt den detaljen? Jo, häromåret högg markägaren ned all skog ned till vatten, så Brittats tomt gränsar numera till kalhygge. Vem godkände avverkningen? Det var samma stat som nu vägrar henne en stuga på tomten, med hänvisning till dess omistliga värde för natur och friluftsliv.

Britta Åberg är långt ifrån ensam om sitt öde. Av tio bygglov vid vatten som kommunen i Arjeplog beviljar blir sju upprivna av statsmakten för naturens och friluftslivets skull. Och råkar myndigheten någon gång visa förståelse för en sådan som Britta, utlöser det katastroflarm hos de organiserade naturvännerna.

I augusti förra året JO-anmälde de landshövdingen Per-Ola Eriksson. Naturskyddsföreningen (SNF) menar att han är ett hot mot allemansrätten, flyttfåglarna, paddlarna, sällsynta organismer, skridskoåkarna samt en mängd andra arter som föreningen är beredd att räkna upp vid behov. ”Listan kan göras lång”, står det.

Eriksson hade nämligen funnit att hans tjänstemän varit väl nitiska. Så han upphävde byggförbudet för en handfull fritidsbyggen. De låg så förtvivlat ensligt att de omöjligen kunde störa någon. Naturskyddarna inskräper att ensligheten aldrig får åberopas som dispensskäl. Det skall i princip vara 100 meter från strand i hela landet. Och man ber JO notera att Eriksson haft uppsåt att sabotera naturskyddet: ”Ibland måste man tänka med huvudet och inte bara rida på paragrafer”, lär han ha sagt i en intervju.

I ett program i P 1 antydde därefter SNF:s ordförande Mikael Karlsson att kommunerna nog saknar kompetens att bedöma de många hoten mot friluftslivet. Ett hus vid stranden kan upplevas som ett hinder av den som går där med sin hund, förklarade han i debatten med Arjeplogs kommunalråd Britta Flinkfeldt Jansson.

Det var en replik som man sent lär glömma i Arjeplog, där det går fjorton sjöar på en hund. Kommunen hyser 8 727 sjöar, 4 684 öar, 3 140 människor och 588 hundar, på en yta som motsvarar halvtannat Skåne. Strandsträckan, 1 500 mil, räcker till Peking och tillbaka. Om samtliga arjeplogare, inklusive spädbarnen, bosatte sig vid vattnet skulle det fortfarande kännas ödsligt. En halv mil mellan husen.

Kommunalrådet Flinkfeldt Jansson var inte ensam om att bli förnärad. ”Vi har tjugoen mil till närmaste konsertlokal”, säger hon, ”tjugotre till BB. Telia river ned det fasta nätet, somliga får svårt att ringa. Varför tror du att vi ändå väljer att bo här? Det är för naturens skull. Och då får vi höra från stockholmare att vi är så enfaldig att om vi fick bestämma själv skulle vi förstöra den naturen.”

Britta Flinkfeldt Jansson vädrar något kolonialt i naturskyddarnas attityd. Bestämmelsen om strandskydd passar för Vaxholm, men i Arjeplog blir det recept för avfolkning. ”Det enda vi kan konkurrera med är den fantastiska miljön. Det är horribelt om vi inte ens får bygga med utsikt över vattnet.”

Så för vems skull tror hon att SNF värnar hennes stränder? ”Låt mig svara med en parallell. För några år sen uppstod en idé om ’tysta zoner’ i landskapet där folk skulle kunna ta igen sig. Regeringen ville lägga en sån häruppe, långt ut i ödemarken. Man skulle behöva gå i timtal för att komma dit. Då undrade vi – för vem skall det vara? Och jag fick svaret av en kommunchef i västra Sverige. ’Det fattar du väl’, sade han, ’att det skall vara tyst däruppe när vi kommer.’”

Ja, för vems skull värnar vi naturen? Låt oss följa det spåret litet till.

Här kommer Facebook till Luleå och vill bygga en gigantisk serverhall nära ett naturområde. Det lär varken släppa ut rök eller giftigt vatten. Men själva byggtiden kan störa fåglarna, menar Sveriges ornitologiska förening – och överklagar. De har en minimal chans att vinna. Men de har tid, och det har inte Facebook. Facit: en månad senare har kommunen utlovat sex miljoner till ett naturreservat och ett fågelskådartorn, varpå ornitologerna drar tillbaka överklagandet. När allt kommer omkring skulle nog pippin inte ta skada av byggplatsen.

Misstar sig den som tror att jag vill klandra fågelns vänner. De följde bara spelets regler.

År 2004 fick folk i Jokkmokk nog av kalhyggen. Det kan man förstå. Infarten från Gällivarehållet ser ut som ett slagfält. Kilometerlånga hyggen där skogsbolaget inte ens brytt sig om att skona en kuliss mot E 45. Inget vidare visitkort för en kommun som marknadsför sig med ”unik natur”. Det lär ha hänt att skolbarn från Danmark, som forslats ända hit för att se det vilda, grät av besvikelse när de steg av bussen.

”Stort folkligt stöd för skogsskydd”, stod det i Norrbottens-Kuriren. Ja, det var folkligt. Skoterföreningen och Konsum, fjällguiderna, båda bensinmackarna, Ica, jägarna, en sameby och 34 andra lokalföretag har skrivit på. I uppropet ”Skogsreservat för överlevnad” kunde man läsa att kalhyggena hotade jokkmokkarnas trivsel och ekonomi, mest turismen och renskötseln.

”Jag tror det började i Tårarajaur. Byborna hade sedan länge haft en plats i skogen dit de for med skoter för att resonera. En dag när de kom dit var skogen borta. Helt nedhuggen. Du kan tänka dig ...”

Jägaren i Jokkmokk har stämt möte med mig i ett mörkt hörn av hotell Gästis. Det är så inflammerat, säger han, han vill ogärna ses med en journalist.

”Man vill kunna fara ut en kväll och njuta av den gamla skogen, lyssna på fåglar... det är sånt man vill ha nära till, inte behöva åka 20 mil. Int’ är det kul sitta och fiska på ett kalhygge. Vid Tallholmen fanns en fin badstrand, där har man huggit ned till vattnet. Staten experimenterar vilt här uppe. Vet du vad contorta är för något? Tallar de hämtade från Kanada, fula och värdelösa, tål inte snötrycket, kryper som ormar utmed backen. Fem älvar har försvunnit för oss, vad blir det kvar när också skogarna är borta? Vi ville ha en korridor utan kalhyggen mot Pärlälven, så viltet kunde ta sig fram, hundra meter på var sida, var det för mycket begärt? Det sägs att vår framtid står och faller med vattenkraften och skogsbolagen, men det var länge sen som det var sant. När vi skrev på uppropet hade de kanske 80 jobb häruppe, nu är det 50, medan nästan 200 lever av turism. Ser du timmerbilen? Det är ingen lokal åkare. Och timret tillhör staten, inte ett öre stannar i kommunen...”

Inte tu tal om att han uttrycker folkets mening. Så hur skall man förstå det som hände? Efter bara en vecka tog plötsligt varannan av undertecknarna avstånd från sina egna ord. Bensinmacken, företagarna, skoterföreningen. De hade missförstått alltsammans, hävdade de i tidningen, och bad rent av om ursäkt. De ville verkligen inte ha några fler reservat i Jokkmokk.

Det som hände var att några naturvänner ur SNF visade sig vara inblandade i uppropet. Visserligen bara i utkanten, men det räckte. Med ens kom ”skogsreservat” att betyda något helt annat än man tänkt sig. Inte en skog som gick fri från skogsmaskinen – utan en skog där staten stängde

människan ute. Hon skulle inte få jaga, göra upp eld, plocka ved, köra skoter. Det var i vart fall vad man trodde.

Samma personer som nyss menat att hyggena fördärvade deras livsrum talade nu om idioter till jokkmokkare som lät sig luras av naturmupparna från Lule, eller, ännu värre, kanske bytt sida? Var de kanske sådana där trädkramare? Som skulle skrika ”mördare” till honom som kör skogsmaskin, som Greenpeace gjorde i Pakkojåkkå? (Det var vad somliga trodde att det skreks.) Vad skall vi leva av häruppe när ni skrämt skogsbolagen på flykten och gjort ett djävla Skansen av resten? Nej du, är du med mupparna är det sista gången jag tankat på din mack ...

Det påstås att somliga företagare som skrivit på för naturreservat hotats med bojkott. Kanske var det så, säger Karin Beland Lindahl. Men det räckte nog att deras barn frågade varför kompisarna säger att pappa är dum i huvudet. Hennes avhandling, sammanfattad i rapporten ”Skogens kontroverser”, är outhärlig läsning för den som vill förstå utarmningen av skogslandskapet, inte bara i Norrbotten.

Frågar man svenskar vad skogen är bra för kommer dess egenskap av massaved långt ned på listan. Först på fjärde plats, efter skog som biologi. På första plats kommer skogen som vederkvikelse för sinnena och själen. Så tolkar jag enkäterna där ”folkhälsan” rankas som skogens främsta mening. (Som för jägarna i Jokkmokk.) Men Beland Lindahl visar att just denna kvalitet som människan skattar högst inte har någon talan i offentligheten. Exemplet Jokkmokk demonstrerar att den knappt ens har ett språk.

För skogen har vi bara två diskurser, visar Beland Lindahl. Antingen är den en råvara och sysselsättning. Då skall den helst huggas ned. Eller så är den en ömtålig biotop, som skall skyddas för sin egen mångfalds skull. Det finns lagar och mäktiga språkrör för massavedens sak och det finns, mindre mäktiga, som värnar hackspettens och den knottriga blåslavens välfärd. Men människans behov av skog finns inte på samhällets karta. Det företräds inte i paneler, har varken ombud eller talesmän.

Därför var det en enkel sak att splittra skogsuppropet. Säger man ”reservat” i Jokkmokk blir man lätt inskriven bland ”mupparna” som anses vilja stänga ute jägaren och hans skoter ur naturen. Och det var ju det sista som folk ville. Dessvärre är miljörörelsen inte utan skuld till den elaka dynamiken, säger Beland Lindahl. ”De ideella naturvännerna bryr sig mer om schlemmet än om människorna.” Schlemmet? ”Ja, de rödlistade krypen.”

Jag minns en replik i Grövelsjön: ”Ge dessa typer ett förstoringsglas och de fridlyser hela Sverige.” Det var en tämligen naturkär skogsägare som dock fick spader när skogsekologer, som han själv anlitat, upptäckte ovärderligt ”ekorrklös” på tallar han tänkt fälla. Jag läser Norrbottens-Kuriren: ”Naturskyddsföreningen arbetar för hotade arter. Borde inte snart norrbottningarna räknas dit?”

Det vore kanske en idé. Lyckas man någon gång rädda en folkkär skog är det nästan aldrig för dess skönhets skull utan av hänsyn till knubblårsbarkflugan, spädlostan eller ängskäreplattmalen. Eller något annat fuktigt, vars sällsynthet måste förklaras på latin.

Den som i september 1989 råkade in i Jelkaskogen utanför Porjus möttes av en märklig syn. Ett helt jaktlag som lagt ifrån sig vapnen och irrade kring tallarna som om de tappat något.

”De sa till mig: ’Hör på Mats, Domänverket vill hugga ner våra jaktmarker. Sista urskogen här i trakten. Kunde du hänga dit några av dina lavar eller vad det heter, så den blev skyddad som en sån där nyckelbiotop?’”

Det kunde Mats Karström inte göra, för han är en hederlig biolog. Men man kunde alltid leta. Och så gick de ut tillsammans och fann ringlav i mängder, och även grenlav! Ytterst sällsynt och så rödlistad som en lav kan bli. Så gick det till när folk i Porjus räddade Jelkaskogen.

”Så märkligt det har blivit”, säger en konsulent på Skogsstyrelsen. ”När Naturskyddsföreningen grundades år 1909 fanns inga tankar på småkrypen. Det var för att rädda skönheten åt människan som naturen skulle skyddas.” Hundra år senare gäller det omvända. Hans (eller kanske hennes, hen vill bli anonym) myndighet har inga instrument att rädda en skogsdunge för att ortens barn råkar leka där. Men hittar man en rar sandödlas finns det både lagrum och naturvänner att mobilisera. Hen finner det problematiskt att nästan alla naturskyddare är biologer. ”Börjar jag tala om landskap eller skogens sociala värde får de nåt tankspritt i blicken.”

Det kan jag förstå, som skogsvandrat med biologer. Jag får nackspärr av att spana bland trädkronor. De får ont i ryggen av allt snokande på marken. Litet olika naturupplevelser blir det också.

Därför är det något av en revolution att man på Centrum för biologisk mångfald börjat omvärdera det egna perspektivet. Det är för mycket biotoper och sällsynta arter och för litet människa i naturvården, skriver Johnny de Jong. Själv disputerad biolog varnar han för att när naturvården blivit ”biologernas lekstuga” lär den tappa kontakten med samhället. Landskapets kvaliteter kan ju faktiskt inte mätas under lupp.

”Har vackra landskap några försvarsadvokater?” frågar sig DN-kollegan Jenny Jewert i en vindlande essä om skönhetens villkor. Ja, det har de, på ledarsidorna, i insändarna, i lokalföreningar. Somliga hävdar rent av att skönheten kan värderas. Föreningen Danske torpare (10 000 medlemmar) kräver kompensation för förföljningen av Sverige. De köpte sina torp i Småland för skönhetens skull, nu står en vindmölla där och torpets värde rasar.

Annat med våra landskapsarkitekter, finner Jewert. De törs inte säga att vindmöllan utgör visuellt buller, för det vore en subjektiv åsikt. Jewert förväntar sig inte att de skall definiera ”det vackra”. Men de kunde väl åtminstone tvista om vad det skulle kunna vara, när nu alla andra har en åsikt om saken? Nej, det är säkrast att hålla sig till tekniska termer.

Där har vi det igen. Jokkmokksyndromet. Å ena sidan kubikmeter timmer, å den andra en lista på hotade arter. Och i mitten, mellan kalhygget och reservatet, mumlar medborgaren något ohörbart.

Att skogsindustrin talar kubikmeter, det kan man förstå. Men hur har naturvården hamnat i aritmetiken? Roger Olsson, tidigare redaktören för Sveriges Natur, ställer sig samma fråga. Han ser det som ett misslyckande för miljörelsen att den inte ser människan för de rödlistade arterna. Då blir det massaved – mot mesar. ”Representanter för etablerade intressen munhuggs över huvudet på vanligt folk.”

Om träden har sitt Valhall blotar de säkert för Mats Karström. Och finns det rättvisa på jorden får han en fjälltopp uppkallad efter sig. Ingen annan svensk har räddat så mycket vacker skog åt eftervärlden.

Vuollerim, sydost om Jokkmokk, nästan på polcirkeln, har 900 själar och en notering i världslitteraturen. Det var härifrån som Linné den 29 juni 1732 för första gången såg de fjäll han så länge trängt efter. Mats Karström har identifierat platsen, på några meter när. ”Myrtillus kröson helt olika från ordinärt, i det de växte duplo longiora, hehlt erecta, non ramosa, contra ac alias” står det i Iter Lapponicum. Högst ovanliga arter – och de fanns där, likadana, efter 270 år!

Mats Karström blev helt salig av upptäckten, särskilt som det var en mycket vacker plats. Fjäll i fjärran, blommor och tallar som mindes Carl Linné! Han kontaktade museerna i Norrbotten,

Skogsstyrelsen och kommunkontoret. Han visste att det fanns tusentals linnéaster i Japan och Amerika som bara drömde om att få komma dit. Det skulle ordnas exkursioner, seminarier...

Det är det speciella med Mats Karström, att han kan spåra Linnés väg i Lappland utan att lyfta blicken. Denne antecknar sällan landskapsformer, men noterar allt sevärt på marken. "Frangula, Pingvicula, Gramen tremulum non ramosum..." Kunde han ta mig till den platsen?

"Nej. Jag går aldrig mera dit. Förlåt, jag kan inte prata om det... jag trodde att när de visste på museerna.... Vad skulle jag gjort mera..."

Jag tror Mats Karström gråter. För det jag känner finns ett talesätt på polska: Fällkniven öppnar sig själv i fickan.

Året efter hans upptäckt rullade skogsmaskinerna upp på Linnés utsiktsplats. Resten är hushållspapper. Reklamerbjudande från Elgiganten. Eller, om ni föredrar, hygienprodukt från Stora Enso. Märkt "Gott miljöval", fattas bara.

Här är det något som definitivt inte stämmer. Jag kom inte till Vuollerim för kulturhistoriens skull utan av närmast motsatt skäl. För att träffa mannen bakom de rödlistade krypen.

När biologiläraren Mars Karström kom till Vuollerim året 1986 var det för en kvinnas, knappast för naturens skull. Den senare var trist och eländig, har han fått lära på universitetet. Han minns den dag då han kom ut i Luottåiveskogen. "Jag fick en chock, sedan blev jag hänförd, irrade omkring en hel dag och när jag kom till bilen mindes jag inte namnet på en enda art jag sett. Kunde det vara sant? Var jag den förste att upptäcka? Vi fick aldrig lära att något sådant fanns i Sverige. Urgamla skäggiga tallar, kullvräkt träd och en ofattbar rikedom av liv och dofter. Ja, det var andligt."

Men enligt läroböckerna var det alltså fattigt. Han visar mig uppslaget i Sveriges Nationalatlas från 1996. På kartan över områden med "höga naturvärden" finns tjugo sådana längs motorvägarna mellan Botkyrka och Märsta. På en motsvarande yta i Lappland är det noll.

Karström upptäckte till sin häpnad att det var en rent sydsvensk idé som bestämde naturvärden. "Vi fick lära oss att utgå från kärlväxterna. Blommorna, alltså. Fanns det orkidéer, antydde det en rik och värdefull natur. Med en sådan definition framstod halva Norrland som naturfattigt. Ett virkeslager som kunde huggas ned med gott samvete. Och kanske var det också meningen."

År 1987 skapade Karström "Steget före", en metod att värdera naturens rikedom som utgick från det exceptionella. Ju fler sällsynta livsformer på en hektar, desto mer skyddsvärd natur. Varför bara blommor, varför inte lavar, svampar eller mossor?

Med det synsättet blev somliga gamla skogar rena Louvren. Mats Karströms egen Mona Lisa stavas "liten aspgelélav". Den ansågs finnas på blott nio platser i världen, tre i Sverige. När han lyckades spåra den i flera skogar blev de världsunika. Och när Sverige år 1992 i Rio de Janeiro lovat FN att bevara sin biologiska mångfald, blev det för första gången möjligt att med lagens hjälp bevara gammelskogar.

Det var nog det största framsteget för landskapsvården sedan Gustav Vasa fridlyste eken. Mats Karström kan ta åt sig en stor del av äran. Så möter ni i eder kära skog en individ som kryper uti mossan med lupp i handen och gps om halsen, skratta inte. Buga och tacka. Bjud ur termos. Det är troligen en floraväktare, Karströms lärjunge. Hittar hon nog med rubus gillottii och martensia maritima (kod CR på rödlistan, akut hotad) finns det en chans att er svampskog finns kvar nästa gång ni kommer dit.

Jag sitter i Mats Karströms kök, lyssnar till hans skogsoden, som ekar av Aspenström och Fröding.

Mats, säger jag till slut (i ungefär följande ordalag): Det här är ju absurt. Nu har jag lyssnat till dig en hel eftermiddag. Du verkar trängta skogen för skönheten, dofterna och andakten, precis som alla andra. "Min första kärlek" sade du om Luottäive. Du blev så tagen, sade du, att du inte hade ögon för allt rödlistat som kunde finnas där. Men när du hörs offentligt handlar det bara om de rödlistade krypen. Så att vi faktiskt tror att du och andra naturvänner vill stänga oss ute från naturen – för schlemmets skull.

Då ger mig Karström en blick så olycklig att jag ångrar vad jag sagt.

"Så underbart det vore om alla som såg en gammelskog genast förstod hur värdefull den var. Ja, det kan verka fånigt att komma dragande med en lav ... Men vet journalisten något bättre sätt? Säger nån att kalhyggen förfular Sverige får han till svar att det är ett känsloargument. Skogsbolagen anser att de är vackra. Åsikt som åsikt. Hur skall man kunna döma? Och vilka skall man lyssna till, de som skriker högst eller de som är mest ledsen? Det enda sättet att få gehör för någonting alls är genom siffror och tabeller. Visst är det sorgligt. Ovärdigt kanske. Men snickaren behöver inte älska hammaren, den är hans instrument. Och jag har inget bättre verktyg än de rödlistade arterna. De är ovedersägliga, kvantifierbara, ett objektiva faktum som inte kan ifrågasättas. Det är mitt sätt att ta ansvar. Jag hade kanske velat göra på ett annat sätt. Men jag har inget val. Skönhet gör sig inte i tabeller."

Får en reporter lov att känna sorg? Eller är vrede mera på sin plats? Denne Mats Karström är dömd att bli missaktad av dem vilkas sak han tjänar. Naturskyddarna i Stockholm finner honom tvivelaktig, som setts på snöskoter i skyddsvärd natur. Hans sätt att skydda skogen, det enda sättet som fungerar, får vanligt folk att misstro naturskyddarna. "De verkar bry sig mer om schlemmet än om människan ..."

Under antiken var det svartsjuka gudar som iscensatte sådana tragedier. I dag är det "samhällsklimatet", lika svartsjukt, men ansiktslöst, som narrar oss att tala om natur, när det är kultur vi har i sinnet.

"Tragiska" är inte ett för starkt ord för skogsfejden i Norrbotten. Vad är det för princip som tvingar herr S i Vuollerim, som artikeln började med, att ödelägga skönheten i Änok?

Det tog herr S en eftermiddag att svara på min fråga. Det var historien om norrbottningens maktlöshet mot kolonialmakten från 1700-tal och framåt. Det mest konkreta och senaste handlade om hur staten stulit skogen för herr S och ett tiotal andra ägare. Det kan man nog säga att staten gjort. Det var en skamligt låg ersättning för intrånget som dessa ägare fick när länsstyrelsen året 2007 gjorde naturreservat av Kamajokk. Var de missnöjda med beloppet kunde de alltid stämma staten, fick de höra. På egen risk, vill säga. Det senare kunde inte uppfattas som annat än ett hån.

Jag kan förstås inte veta om herr S haft en annan syn på naturvärden om inte detta hänt. Men nu har äganderätten blivit honom helig och överordnad alla andra hänsyn. Hans vita Volvo är bemålad med kamparoller och citat ur grundlagen och i hans skog står det plakat med bittra utfall mot länsstyrelsen och "deras anhang 'Skydda skogen'". Så stor är hans revanschlusta att ju mera värdefull Änok framstår i andras ögon, desto mer angeläget tycks det för herr S att hugga ned den.

Han är inte den förste som är beredd att förstöra något värdefullt för att bekräfta att han verkligen äger det. Man tycker att den rimliga reaktionen från statens sida vore att göra Änok till ett reservat och betala hederligt denna gång. Men Skogsstyrelsen gör tvärtom: ställer sig bakom herr S extrema tolkning av äganderätten.

Låt mig påminna om vad Änokmålet gäller. Det gäller samma två principfrågor som dök upp redan när jag började denna resa, bland de nedhuggna tallarna utanför Hans Åfelts fönster. Är Änokskogen bara en industriråvara, som Skogsstyrelsen hävdar, eller är den dessutom ett landskap, människans miljö, alltså kultur – Skogen vi ärvde? Och för det andra: skall de svenskar som inte äger skog ha rätt att invända mot beslut som påverkar framtidens landskap? Medborgarna i Storfors, naturvännerna i Lappland, fjällguiderna, jägarna?

Det har de enligt Århuskonventionen, som Sverige undertecknat och enligt EU-rätten, som binder svenska myndigheter. Men inte enligt Skogsstyrelsen och inte enligt Eskil Erlandsson, som menar att när det kommer till kalhyggen är ingen annan än skogsägaren och Erlandssons skogsstyrelse part i målet.

Då är det dags att fråga varifrån minister Erlandsson fått mandat att driva denna ståndpunkt. Det lär inte vara från riksdagen, det vill säga Sveriges folk.

Maciej Zaremba maciej.zaremba@dn.se

DN 28/5 2012

”Vad landsbygdsminister Eskil Erlandsson än säger – svenskarna vill inte offra landskapet för att höja BNP med ett par promille.” Det visar reaktionerna på Maciej Zarembas reportageserie.

Om makt handlar om att lämna ett avtryck i materien är nog Eskil Erlandsson den mäktigaste av ministrarna. Också om hundra år kommer följderna av hans promemorior vara fullt synliga på halva Sveriges yta: fyrkanterna av jämngamla vedplantage där det en gång varit skog. Att det är dit vi är på väg bekräftades av ministern i torsdagens DN: fler kalhyggen, inga särskilda hänsyn till närboende eller till landskapet.



Foto: Thomas Karlsson

Av reaktionerna på mina reportage att döma är inte svenskar redo att betala detta pris för att höja BNP med ett par promille. Och i motsats till Eskil Erlandsson uppfattar de inte landskapet som markägarens exklusiva egendom. Står det inte ”Skogen är en nationell tillgång” i skogsvårdslagen?

Det är bra att alliansen klargör sin avsikt att förvandla återstoden av svenska skogar till industriplantage. Nu finns det någonting att ta ställning till. Men som medborgare hade jag föredragit att få den informationen före valet. Det stod varken ”fler kalhyggen” eller ”ägaren gör som han behagar” på valaffischerna. Ett förbiseende?

Både Eskil Erlandsson i torsdagens intervju och Skogsstyrelsens generaldirektör Monika Stridsman (DN.se) antyder emellertid att jag missuppfattat det där med kalhyggen. Staten har ingen åsikt om hur skogsägarna väljer att avverka, påstår de. Full frihet råder. Men av någon anledning blir det i alla fall kalhyggen nästan överallt.

Ingen med insikt i skogspolitiken kan ta detta hyckleri på allvar. Allra minst Erlandssons partikamrater:

”Skogsstyrelsen... förbjuder Harald (Holmberg, min anm.) att avverka och föryngra sin egen ägandes skog så som han själv vill... Han måste kalavverka, och gör han inte det väntar mycket dryga efterräkningar genom stora bötesbelopp och kanske fängelse.”

Det är centerpartisterna Staffan Danielsson och Annie Johansson som motionerar i riksdagen. De utgår från samma fall som jag skildrade i mitt reportage och de kräver en lagändring. Det är inte rimligt, skriver de, att staten gynnar ekologiskt jordbruk men ”förbjuder ekologiskt skogsbruk” (2009/10: MJ235). Också Jacob Johnson (V) förstod det rätt: ”Fallet med Holmbergs initiativ visar på att privata skogsägare med ambition om ett miljö- och produktionsriktigt skogsbruk straffas i och med dagens skogsvårdslag.” (Interpellation 2009/10:26)

För övrigt framgår Skogsstyrelsens attityd till kalhyggen av statistiken. Sedan 1993 har myndigheten gett klartecken till cirka en miljon kalhyggen. SKS egen granskning (polytax) visar att ett par hundra tusen av dem inte levde upp till lagens krav. Hur många skogsägare har SKS polisanmält under dessa nitton år?

Inte en enda. Det kan man kalla tolerans. Men när en Harald Holmberg vägrar att kalhugga sin egen skog vaknar Skogsstyrelsens jurister. ”Gärningen” (att bara hugga ned somliga träd) ”kan inte anses som ringa” står det i åtalsanmälan (dnr 2010/81).

Men för det mesta behöver SKS inte ta i så hårt. En mild påtryckning kan vara nog.

Catharina Schlyter är en av de kanske hundra tusen enskilda skogsägare som inte lever av sin skog. Somliga är ”utbor” som ärvt skogen, andra har köpt den, kanske tillsammans med en gård. Nu ville Catharina försiktigt glesa ut elva hektar av sin gamla skog utanför Lindesberg, så att den skulle se ut som en park. Den förste entreprenören (Wedaskog) sade nej. Liksom den andre (Mellanskog). De var endast intresserade av kalhygge, som de menade var det enda sättet att hantera gammal skog. Fru Schlyter litade inte på det beskedet. Det luktade girighet. Alltså vände hon sig till Skogsstyrelsen, ”som jag i min naivitet trodde skulle vara en motkraft till skogsbolagen”.

”Men skogskonsumenten sade samma sak. Kalhygge var det enda rätta. Vetenskapligt bevisat och så vidare. Vad skulle jag göra, som var en amatör? Jag litade på honom. Å, vad jag ångrar det! Det skär i hjärtat när jag tänker på den vackra skog som gick förlorad.”

Catharina Schlyter kommer att tveka innan hon ber Skogsstyrelsen om råd igen. Nej, hon tror inte att skogskonsumenten gick otillbörliga ärenden. Han var nog bara okunnig om att det fanns andra sätt att bruka skogen än att raka av den.

Vilket osökt leder mig till de femton skogsforskarnas reaktion på mina reportage: ”Besluten om skogen måste beakta alla dess värden” på DN.se. Jag har svårt att se inlägget som en replik. Det är snarare ett symptom. Här har jag i fem artiklar låtit skogsägare och forskare plädera för en mer intelligent trädhuggning. Men de femton forskarna menar att Zaremba är motståndare till skogsbruket som sådant. En svärmare således, för vilken skogen är ”en helig plats” och varje avverkning ”ett helgerån”.

Tillvitelsen känns igen från skogsnäringens propaganda, som i decennier hävdade att det är bara trädkramare och skönandar som störs av kalhyggen och granåkrar. Jag visste inte att man på SLU forskat sig fram till samma analys. Låt mig berätta: de hundratals brev från läsare som begråter skogens öde kommer från alla sorters svenskar, inte minst skogsägare, som dock har det gemensamt att de ser skogen som en del av svensk kultur. Det är inte ”det orörda” som de vill vårda, det är skogen som landskap.

De femton forskarna tror förmodligen att deras inlägg blir starkare av mängden underskrifter. Jag är kanske inte ensam om den motsatta reaktionen. Det är en sak när femton akademiker missförstår en artikel. Men när de vantolkar den exakt likadant, verkar det inte särskilt akademiskt längre.

Kanske är de väldigt sociala där på SLU, så att när en professor gör en tolkning skriver fjorton andra genast under, för trivselns skull i kafferummet. Eller så vittnar inlägget om en så inskränkt syn på vad skog är att den hindrar forskarna från att ta in verkligheten. Skriver man att skogens

”alla värden” skall vägas mot varandra på basis av ”värdeneutrala kunskaper” har man inte fattat att skog förutom biomassa också är landskap och fågling, det vill säga kvaliteter som inte kan uttryckas i diagram eller något annat värdeneutralt. Eftersom de är just – värden.

Kanske är det bäst att vara övertydlig. Frågan är inte att det avverkas för mycket skog. Frågan är hur. Om professorerna Hagner och Lohmander som jag refererat har rätt, kan man hugga lika mycket som i dag eller rent av mera – utan att förvandla landet till en virkesåker.

De femton skriver att de vet för litet om kontinuerligt skogsbruk. Ja, uppenbart, men varför? De kunde ha tillagt att det i Sverige inte varit gynnsamt för karriären att forska på alternativ till kalhyggen. Samma sak gäller en del andra ämnen som kunde tänkas irritera skogsbolagen. År 2009 dömdes Stora Enso i Finland att betala 270 miljoner i böter för olagligt prissamarbete med två andra företag. Nu väntar miljardskadestånd till skogsägarna. Professor Peter Lohmander menar att vi har en virkeskartell också i Sverige. Varför skulle annars svenska skogsägare sälja sin skog 30 procent billigare än de finska eller polska? Men när han söker anslag för att granska fenomenet, finns inga pengar.

De femton beklagar att mina reportage ”befäster den negativa bild av skogsbruk som länge varit legio i medierna.” Vore det inte mer konstruktivt att undersöka varför den är så negativ?

Martin Werner är jägmästare, sedermera forskare vid Stiftelsen Skogsbrukets forskningsinstitut. ”Skogsnäringens problem”, säger han, ”är att vi inte har människornas förtroende”. När han var barn var jägmästare ett högt respekterat yrke. ”Sedan kom kalhyggerna, kriget mot lövträden – och det ändrades fullständigt. Vi klampar in på ett område där människor har en förankring, förändrar det till oigenkännlighet. Ingen annan näring ingriper så djupt i människornas vardag som skogsbruket. Ingen har heller varit så oemottaglig för kritik.”

Han har försökt få in humaniora i skogsutbildningen men mötte föga intresse. Werner säger att skogsbranschen behöver en kulturrevolution: ”Vi måste inse att vi inte arbetar åt oss själva. Vi formar Sveriges landskap. Då måste alla ha rätt att ha synpunkter.”

Låt detta bli mitt delsvar också till skogsbrukaren Pelle Sallin (”Skogen är vårt levebröd”, DN.se) som känner sig utsatt för ”extrema naturvårdshänsyn”. Hans inlägg vittnar om djupet i skogsdebattens skyttegravar. Sallin i Jämtland känner sig förtalad, skriver han, när ”Uppdrag granskning” avslöjar Ikeas skogsskövlingar i Karelen. Som vore alla skogsbrukare verkligen en familj med identiska intressen.

Hur har det blivit så? Jag tror att svaret ligger i den svenska korporativismen, det vill säga ett system där intressegrupper (”rörelser”) har större inflytande över politiken än de folkvalda i riksdagen. Då blir det mindre viktigt med argument och offentlig meningsbrytning. Man skaffar hellre en gräddfil till ministern eller utskottet, lobbar för den ena eller andra generaldirektören, köpslår om eftergifter och förmåner. När hörde vi senast Sveriges riksdag på allvar diskutera värdekonflikterna i skogspolitik?

Det påstås att modellen är bra för samhällsfreden. Man förhandlar i enrum i stället för att ställa till konflikter. Men den dystra sanningen är att modellen gör medborgare till kufar. Vi tubbas att uppträda förkrympta till bara näringsidkare eller renodlade naturvänner, ty endast på det sättet kan vi få inflytande. Säger naturvännen klokt att nog borde folk i Jokkmokk få gallra sina naturskogor förråder han naturvårdens sak. Säger skogsbonden att kalhyggerna är en styggelse, blir han utfryst av skogsägarföreningen. Folk kanske håller med privat, men va fan ... tänk dig för. Det gäller att hålla frontlinjen...

Det säger sig självt att systemet skapar ett demokratiskt underskott. De värden som står på spel för de flesta svenskar – skogen som kulturlandskap – har ingen talan. I en korporativ demokrati vinner de resursstarka – och det är garanterat inte ”Föreningen Badsta friluftsområde”.

Jag antar att våra folkvalda blev förvånade av nyheten att Sverige troligen har Europas svagaste skydd för skogen som landskap, vilket syns från både Inlandsbanan och från satellit. Hur har det gått till?

Mera om korporativism: Frågar man en skogskonsulent i Värmland varför han inte ens granskade en anmälan om skogsavverkning intill ett samhälle, svarar han att han litade på skogsbolaget. Det är ju certifierat enligt FSC. Så de sköter sig säkert.

FSC – Forest Stewardship Council – var ett briljant initiativ ägnat att sätta stopp för skövlingen av tropisk urskog. När nu skogsbolagen inte ville lyssna på indianerna i Amazonas skulle de tvingas lyssna till konsumenterna i Boston. Och det fungerade över förväntan. Alla stora skogsbolag i Sverige bär numera FSC-märket (eller det konkurrerande PEFC), vilket intygar för köparen av vilstolen eller blöjan att de tillverkats under hänsyn till människa och natur. Det är bara det att inget svenskt bolag förlorat adelsmärket, hur brutalt de än bär sig åt. Det måste bero på den mindre sunda konstruktionen: Det är bolaget självt som väljer och bekostar den fristående revisorn som utfärdar avlatsbrevet.

Det är motvilligt som jag drar upp detta, eftersom FSC är en alldeles för bra idé för att gå i kvav. Men den är på väg att korrumpas. Och i Sverige har den blivit ett alibi för Skogsstyrelsen att ta lätt på sin uppgift. Det är bara fem av hundra anmälda kalhyggen som man ens bryr sig om att förhandsgranska. Alltså är det liten överdrift att säga att Skogsstyrelsen valt att privatisera en del av sin myndighetsuppgift, utan att riksdagen tillfrågats om saken.

Privatiseringen av Skogsstyrelsen har i själva verket gått så långt att verket knappast framstår som en självständig myndighet. I dess ledning finns ingen som företräder allmänintresset. Myndigheten lever till stor del på konsultuppdrag för samma näring som den skall övervaka (8 872 arbetsdagar förra året). Man har utvecklat en policy och en rättspraxis som ensidigt gynnar en handfull stora företag – på landskapets och småägarnas bekostnad.

Givetvis menar jag inte att Skogsstyrelsen drivit dit av egen lust och vilja. De mest frustrerade över symbiosen med skogsnäringen hittar man bland dess egna tjänstemän. (Tack, alla anonyma konsulenter som bidragit till mina reportage.)

Det är ministern Eskil Erlandsson och ytterst riksdagen som är ansvariga för att utformningen av Sveriges landskap överlämnats åt virkes- och massaindustrin. Vad jag vet har inget annat land i Europa visat ett sådant förtroende för kvartalskapitalismens sinne för kulturhistoria. Eskil Erlandsson vet nog vad han gör. Men vet riksdagen?

Man kan förstå att ett folk av bleka nöden drivs till att härja sin natur. Som de hungrande bönderna i Amazonas. Det är tragiskt i klassisk mening; det finns inget val. Att göra samma sak för marginalvinstens skull, av ignorans eller för att hålla ihop en regering, förtjänar inte epitetet från det antika dramat. Det är bara häpnadsväckande.

Maciej Zaremba maciej.zaremba@dn.se

Källor och litteratur

Karin Beland Lindahl: Skogens kontroverser. En studie om plats och politik i norra Sverige, IFS Forskningsrapport 2009/3.

Jenny Jewert: ”Inte av bröd och bräddor allena”. Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens Tidskrift nr 5/2011.

Johnny de Jong: ”Mångvetenskapligt” i Biodiverse nr 4/2011.

Roger Olsson: ”Som om människor spelade roll”, i ”Hundra år av envishet”, Naturskyddsföreningen 2009.

Ola Sandstig: ”Skriet från vildmarken”, Filter nr 22/2011.

Domen i fallet Änok: Förvaltningsrätten i Luleå. Dom 2011-10-21 i mål 446-11 D5.

Skogsstyrelsens överklagande av domen ovan: 2011-11-11. Dnr A 47836-2009, A 47878-2009.